

KEŞMİR SORUNUNUN ORTAYA ÇIKIŞI VE TÜRKİYE

Mustafa KIRIŞMAN*

Öz

Keşmir sorunu, 1947 yılında Britanya Hindistanı'nın bağımsızlığını kazanarak Pakistan ve Hindistan olarak ikiye bölünmesiyle ortaya çıkan, sömürgecilik sonrası dönemin en köklü ve karmaşık sınır uyuşmazlıklarından biridir. Nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan Cemmu ve Keşmir Prenslık Devleti'nin Hindu mihracésinin kararıyla Hindistan'a katılması, iki ülke arasında günümüze kadar süren askerî ve siyasi çatışmaların fitilini ateşlemiştir. Sorun, uluslararası barışı tehdit etmesi nedeniyle Birleşmiş Milletlerin gündemine taşınan ilk uyuşmazlıklardan biri olmuş; ateşkes ve plebisit kararlarına rağmen tarafların uzlaşmaz tutumları nedeniyle çözüme kavuşturulamamıştır. Bu çalışma, Keşmir sorununun ortaya çıktığı ve biçimlendiği 1947-1955 yılları arasındaki dinamik başlangıç dönemini mercek altına almaktadır. Makalede, uyuşmazlığın tarihsel, demografik ve jeopolitik kökenleri ile Pakistan ve Hindistan'ın Keşmir üzerindeki egemenlik iddiaları analiz edilmektedir. Araştırmanın özgün boyutunu, 2024 yılında gizliliği kaldırılan Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşiv belgeleri ve dönemin Türk basını ışığında Türkiye'nin konuya yaklaşımı oluşturmaktadır. Zira Türkiye, bağımsızlıklarını takiben Hindistan ve Pakistan'ı ilk tanıyan ülkeler arasında yer almış; Keşmir sorunu karşısında ise İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin jeopolitik koşulları ve Sovyet tehdidine karşı Batı Bloku ile geliştirilen ilişkiler çerçevesinde dengeli ve temkinli bir dış politika izlemeyi tercih etmiştir. Çalışmada ulaşılan temel bulgular, Türkiye'nin ulusal çıkarlar doğrultusunda resmi bir tarafsızlık gözetmesine karşın, Bağdat Paktı'nın kurulmasına giden süreçte Pakistan'a karşı daha hayırhah bir yaklaşım sergilediğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda makale, Keşmir sorununun tarihsel gelişimini ele alırken, sorunun uluslararası dinamiklerini ve Türkiye'nin tutumunu dönemin jeopolitik koşulları çerçevesinde analiz etmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Keşmir Sorunu, Türkiye, Pakistan, Hindistan, Birleşmiş Milletler*

Abstract

Emergence of the Kashmir Dispute and Türkiye

The Kashmir dispute is one of the most deep-rooted and complex post-colonial border conflicts, emerging in 1947 with the partition of British India into two independent states, Pakistan and India. The decision of the Hindu Maharaja of the Jammu and Kashmir Princely State, where the

* Arş. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
E-posta: mustafa.kirisman@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9247-9770.
(Makale Gönderim Tarihi: 17.01.2026 - Makale Kabul Tarihi: 25.06.2026).

vast majority of the population was Muslim, to accede to India ignited the fuse of military and political conflicts that persist to this day. As a threat to international peace, the issue became one of the first disputes brought before the United Nations; however, despite ceasefire and plebiscite resolutions, it has remained unresolved due to the uncompromising stances of the parties involved. This study scrutinizes the dynamic initial period between 1947 and 1955, during which the Kashmir dispute emerged and took shape. The article analyzes the historical, demographic, and geopolitical origins of the conflict alongside the sovereign claims of Pakistan and India over Kashmir. The novel dimension of this research lies in its examination of Türkiye's approach to the issue in light of the Turkish Diplomatic Archives of the Ministry of Foreign Affairs, whose confidentiality was recently lifted in 2024, as well as the Grand National Assembly of Türkiye transcripts and the Turkish press of the period. Indeed, Türkiye was among the first countries to recognize India and Pakistan following their independence; regarding the Kashmir dispute, however, it preferred to pursue a balanced and cautious foreign policy in line with its national interests, within the framework of the post-World War II geopolitical conditions and the relations developed with the Western Bloc against the Soviet threat. The primary findings of the study reveal that although Türkiye maintained official neutrality in line with its national interests, it exhibited a more benevolent approach toward Pakistan during the process leading up to the establishment of the Baghdad Pact. Accordingly, while addressing the historical evolution of the Kashmir dispute, this article aims to analyze the international dynamics of the conflict and Türkiye's stance within the framework of the geopolitical conditions of the period.

Keywords: *Kashmir Dispute, Türkiye, Pakistan, India, The United Nations*

Giriş

Keşmir sorunu, uzun soluklu oluşu ve barındırdığı karmaşık özellikleri sebebiyle sadece Güney Asya'nın istikrarını değil, küresel siyaseti etkileyen bir mesele olarak öne çıkmaktadır. Bu sorun yalnızca 15 Ağustos 1947 tarihinde İngiliz dominyonu olan Britanya Hindistanı'nın varlığının sona ermesiyle ortaya çıkan Pakistan ve Hindistan arasındaki güç mücadelesini temsil etmemekte, aynı zamanda sömürgecilik sonrası inşa sürecinin yarattığı sancıları, bölünmenin doğurduğu etnik, dini ve siyasi gerilimleri yansıtmaktadır. Keşmir sorununun kökeninde İngilizlerin bölgeden ayrılırken devreye aldıkları keyfi ve acele kararlarda aramak mümkündür. Nitekim İngilizlerin Britanya Hindistanı'ndan çekilirken attığı adımlar, bölgede barış yerine gerilimi kalıcı hale getirmiştir.

Bu çalışmanın konusunu Güney Asya'da Pakistan ile Hindistan arasında yaşanan toprak uyuşmazlığı ve Türkiye'nin söz konusu uyuşmazlığa yaklaşımı oluşturmaktadır. Türkiye'nin Keşmir sorununun doğrudan taraflarından biri olmaması sebebiyle makalenin ilk bölümde Keşmir etimolojik, demografik ve coğrafi yönleriyle açıklığa kavuşturulmuştur. Keşmir'in taraflar için taşıdığı hayati önem ve Keşmir üzerindeki egemenlik iddiaları sorunun tarafı olan devletlerin bakış açılarından ortaya konmuştur. Keşmir sorunu, İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle ortaya çıkan ve Birleşmiş Milletlerin gündemine taşınan ilk uyuşmazlıklardan biri olduğundan örgütün soruna müdahil oluşu ve barış çabaları araştırmanın bir diğer önemli eksenini teşkil etmektedir. bugüne kadar Keşmir sorunuyla ilgili Türkçe yayınlar sınırlı sayıdadır. Türkçeye Ataöv'ün 1960'da yayınlanan "Keşmir Meselesinin Önemi" adlı çalışması, sorunun kökenini ve ortaya

çıkışını İngilizce kaynaklardan yararlanarak ortaya koyan öncü bir çalışmadır.¹ Taner Zorbay'ın "Unutulmuş Bir Sorun: Keşmir Meselesi ve Bölgesel Dengeler" adlı çalışması ise sorunun başlangıcından günümüze kadar yaşanan gelişmeleri uluslararası ilişkiler açısından bütüncül bir yaklaşımla ele almaktadır.² Hasan Hüseyin Akkaş ile Aabid Majeed Sheikh'in ortak yayını olan "Çözül(e)meyen Keşmir Sorunu ve Birleşmiş Milletler" adlı makale kronolojik akış yönünden Zorbay'ın çalışmasıyla paralellik gösterse de kaynak çeşitliliği ve sunduğu veriler açısından farklı ara yüzler sunmaktadır.³ Yine Halil Toker'in "Sebepleri ve Sonuçları İle Keşmir Meselesini Kavramak" adlı eseri konuyla ilgili temel ve öz bilgiler sunan önemli çalışmalardan biridir.⁴

Bu çalışmada, yukarıda bahsi geçen kıymetli yayınların yanı sıra konuyla ilgili zengin İngilizce literatürden faydalanılmıştır. Özellikle de Hintli ve Pakistanlı bilim insanları ile politikacıların ileri sürdüğü iddialara ve sunduğu bilgilere geniş yer ayrılmıştır. Bu doğrultuda, Keşmir sorununun Türkiye boyutuna kadar olan tarihsel arka planı, başta Pakistanlı ve Hintli araştırmacılar olmak üzere yabancı literatür ekseninde inşa edilmiştir. Türkiye'nin Keşmir sorununun ortaya çıkışında izlediği politikanın bugüne kadar kapsamlı bir akademik araştırmaya konu olmadığı müşahade edilmiştir. Zira Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi'nde yer alan Keşmir sorununa ilişkin birçok belgenin üzerindeki gizlilik kararı 2024 tarihinde kaldırılmıştır. Makalemizde, söz konusu diplomatik arşiv belgeleri ve dönemin Türk basınında çıkan kimi köşe yazıları ışığında Türkiye'nin soruna yönelik tutumu irdelenmektedir. Böylece devletin resmi dış politikası ile Türk basınının tavrı arasında bir ilgi olup olmadığının ortaya konulması da amaçlanmıştır. Araştırmanın Türkiye odaklı bölümünde, Keşmir sorununun ortaya çıktığı yıllarda Türkiye'nin uluslararası alanda karşı karşıya kaldığı risklere kısaca değinilmiş; böylece Türkiye'nin tutumu daha anlamlı bir çerçeveye oturtulmuştur. Çalışmanın zaman aralığı 1947-1955 yılları olarak belirlenmiştir. Britanya Hindistanı'nın Pakistan ve Hindistan olarak ikiye bölündüğü 1947 yılı, Keşmir sorununun başlangıcıdır. 1947 yılında tarafların askerî olarak karşı karşıya gelmesinin ardından sorun 1948 yılında Birleşmiş Milletlere taşınmıştır. Türkiye de bu süreçten itibaren gerek diplomasi gerekse basın kanalıyla Keşmir sorununa ilgi göstermiştir. 1955 yılı ise Pakistan'ın, Türkiye'nin de kurucusu olduğu Bağdat Pakti'na üye olarak Batı Bloku ile ittifakını resmileştirdiği dönüm noktasıdır. Bu tarihten itibaren Keşmir sorunu, Soğuk Savaş'ın küresel güç mücadelesiyle bütünleştiği yeni bir evreye geçmiştir. Dolayısıyla 1947-1955 yılları arası, Keşmir sorununun biçimlendiği, Birleşmiş Milletler mekanizmalarının devreye girdiği ve Türkiye dahil çeşitli devletlerin tutumlarını belirlediği dinamik bir başlangıç dönemi niteliğindedir. Üstelik Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde yer alan Keşmir sorununa ilişkin gizliliği kaldırılan belgelerin önemli bir kısmı da bu kronolojik aralığa aittir. Belirtilen gerekçeler doğrultusunda şekillenen süreç ve Türkiye'nin konuya yaklaşımı, çalışmamızda 1947-1955 yılları arasındaki Keşmir sorununun ortaya çıkış dönemi ekseninde değerlendirilmektedir.

¹ Ataöv 2011a, s. 195-214.

² Zorbay 2022, s. 793-804.

³ Akkaş ve Sheikh 2021, s. 1044-1053.

⁴ Toker 2017.

1. Etimoloji, Demografi ve Coğrafya Yönünden Keşmir

Keşmir isminin etimolojisine ilişkin kesin bir bilgi ve uzlaşma olmasa da çeşitli varsayımlar mevcuttur. Eski dönemlerde Ka-samira olarak bilinen Keşmir'in (Kashmir) kelime anlamı rüzgârla (Samira) suyun (Ka) aktığı araziye ifade etmektedir. Keşmir'in kelime anlamı ise Hindistan bölgesinde milattan önceki yüzyıllarda konuşulan Prakritçe'de "kas" oluk, "mir" ise dağ anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla Kashmir (yani Keşmir)'in oluklu kayalardan oluşan dağ anlamını taşıdığı güçlü rivayetlerden biridir.⁵ Bir başka teoriye göre Kashmir ya da Kashir olarak adlandırılan bölge Sami bir topluluk olan ve günümüzde Kash⁶, Kaşhan⁷ ve Kaşgar⁸ şehirleri olarak bilinen yerleri kuran Kash adlı bir ırkın bölgeye yerleşmesinden dolayı bu adla anılmaktadır. Eski Çin kaynaklarına göre Keşmir adı M.S. 541 yılına dayanmakta ve Ku-shih-mi vadisini nitelemektedir.⁹ Snedder ise Keşmir'in kelime anlamı üzerinde daha farklı varsayımlar üzerinde durmaktadır. Ona göre Keşmir kelimesi, suyu kurutmak anlamına gelen Keşmirce ya da Sanskritçe bir terimden türemiş olabilir. Yine Snedder'in varsayımına göre Keşmir vadisi doğa olayı sonucu bir zamanlar sular altında kalmış ve dev bir göl ya da iç deniz halinde olan, sonrasında bu denizin kurumasıyla ortaya çıkan bir vadi olması muhtemeldir. Snedder'in bir başka teorisine göre Kashmir terimi eski bir rishi (bilge kişi) olan Kashyapa'nın isminden türemiş olabilir. Kashyapa Dağı ayrıca Hindu, Jain ve Budist kozmolojisinde fiziksel ve ruhsal evrenlerin merkezi olarak kabul edilen önemli bir dağa verilen isimdir. Hatta bu bölgeyi bilen Antik Yunanlar buraya Kasperia adını vermişlerdir. Son zamanlarda burada yaşayan Keşmirliler buraya Rishililer diyarı (Rishi Vaer) ya da kısaca Kashir adını vermişlerdir.¹⁰

Keşmir, Cemma ve Keşmir Prenslik Devleti olarak tabir edilen bölgeye verilen isimdir. 1947 yılında Hindistan üzerinde sona eren İngiliz hâkimiyetinden sonra bu bölge Keşmir olarak adlandırılmıştır. Ancak bu niteleme beraberinde pek çok anlam karmaşasını da beraberinde getirmiştir. Örneğin Pakistanlılar özelinde Keşmir, Cemma Keşmir, Azad Keşmir ve Keşmir Vadisi'ni de içine alan daha büyük bir bölgeyi ifade eder. Pakistan'ın Keşmir bölgesine gösterdiği aidiyeti Pakistan isminin içinde geçen "k" harfinde görebiliriz. Zira bu harf Keşmir'i temsil etmektedir. Buna rağmen çoğunluğu Sünni olan Pakistanlılar Hindistan'ın kontrolündeki Cemma ve Keşmir'in diğer iki bölgesi olan Cemma ve Ladah'tan çok Keşmir Vadisi'ne daha çok ilgi gösteriyor gibi görünmektedir. Snedden'a göre bundaki sebep Keşmir nüfusunun çoğunluğu Sunnilerden oluşuyor olsa da Cemma'da Sunnilerin azınlık; Ladah'taki Müslümanların çoğunluğu ise Şii'lerden oluştuğundan Sunnilerin azınlık konumunda olmasıdır.¹¹

Cemma ve Keşmir Prenslik Devleti 222.798 kilometrekarelik alanı kapsamaktadır. Güneyi Hindistan'da yer alan İndus Vadisiyle coğrafi açıdan bir

⁵ Sufi 1948, s. 12-13.

⁶ Günümüzde Özbekistan sınırlarında bulunan Semerkand ile Belh arasında yer alan bir kent.

⁷ Günümüzde İran'ın İsfahan eyaletinde bulunan bir şehir.

⁸ Günümüzde Doğu Türkistan'da bulunan bir şehir.

⁹ Sufi 1948, s. 12-13.

¹⁰ Snedden 2015, s. 22.

¹¹ Snedden 2015, s. 7-8.

bütünlük halindedir. Kuzeyi dar bir şerit ile Afganistan'a açılmakta, kuzey ve doğusu Çin Halk Cumhuriyeti'ne, batısı ise Pakistan'a sınır komşusu olmaktadır. Dolayısıyla Cemma ve Keşmir Prenslik Devleti coğrafi konumu nedeniyle kendine özgü stratejik öneme sahiptir.¹² 1947-1948 yıllarında yaşanan savaş sonrasında Keşmir beş bölgeden oluşur hale gelmiştir. Bunlar Azad Keşmir, Cemma, Keşmir, daha önceden Cemma Keşmir sınırlarında yer alan Ladah ve Gilgit-Baltistan'dır. Günümüzde Hindistan Cemma, Keşmir ve Ladah'ı, Pakistan ise Azad Keşmir ve Gilgit Baltistan'ı kontrol altında tutmaktadır.¹³ Ayrıca Keşmir Bölgesine ait olup olmadığı konusunda halen tartışmaların olduğu bölgenin doğusunda kalan Aksai-Çin adlı bölge ise Çin Halk Cumhuriyeti'nin kontrolündedir.¹⁴

Keşmir 14. yüzyıldan beri Müslümanlar tarafından yönetilmekteydi. 1819 yılında Pencap hükümdarı Ranjit Singh Keşmir'i işgal ederek bölgedeki Müslüman hükümlarlığına son vermiştir. Ranjit Singh çok geçmeden Gulab Singh'i¹⁵ Keşmir'i yönetmesi için mihrace¹⁶ olarak kabul etmiştir. Ancak Keşmir 1846 yılında İngilizler tarafından işgal edilmiş ve akabinde Gulab Singh'e 7,5 milyon rupi karşılığında geri satılmıştır. Amritsar Antlaşması uyarınca yapılan bu satış Keşmir halkının yaşamını ve koşullarını derinden etkilemiştir. Zira Amritsar Antlaşması'yla bölgede yaşayanların mülkiyet hakları geçerliliğini yitirerek bütünüyle Gulab Singh'in malı haline gelmiştir.¹⁷ Böylece Cemma ve Keşmir Prenslik Devleti, nüfusun %78'inin Müslüman olmasına rağmen Dogra Hanedanlığı'nın malı olmuştur. Hatta öyle ki 1947'deki bölünmeden önce Keşmir Vadisi'ndeki Müslüman nüfusun oranı %93, Cemma bölgesinde ise %61 idi.¹⁸ Prenslik Devleti'nde yaşayanların %20'si Hindu, yaklaşık %2'si ise Sihlerden oluşmaktaydı.¹⁹ Bu veriler o dönemde 4 milyon civarı olan Cemma ve Keşmir Prenslik Devleti'nin nüfusunun 3 milyondan fazlasının Müslüman olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Ülkenin geniş bir coğrafyaya sahip olduğu, bu coğrafyada çok fazla dağ ve vadinin yer aldığı, buralarda yaşayan pek çok farklı topluluğun izole hayatlar sürdüğü de bir gerçek olarak kabul edilmektedir. Zira kendi aralarında iletişim kurabilecekleri yolların bulunmadığı da düşünüldüğünde; ülkenin geniş ve dağlık coğrafyası, dini yapısından ayrı olarak halkının homojen hale gelememesinin nedenlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır.²⁰

¹² Das 1950, s. 264.

¹³ Snedden 2015, s. 7.

¹⁴ Rahman 1996, s. 17.

¹⁵ Dogra Hanedanlığının kurucusu, Cemma ve Keşmir Prenslik Devleti'nin ilk mihracesi.

¹⁶ Devletin adı Cemma ve Keşmir Prenslik Devleti olsa da literatürde devletin hükümdarına verilen sıfat mihracedir.

¹⁷ Ahmad 2003, s. 823.

¹⁸ Ashraf 1990, s. 63; Hussain 2021a, s. 2.

¹⁹ Das 1950, s. 264.

²⁰ Birdwood 1956, s. 20.

2. Keşmir Sorununun Ortaya Çıkışı ve Tarafların İddiaları

15 Ağustos 1947 tarihinde Birleşik Krallık Parlamentosu'ndan geçen Britanya Hindistanı Bağımsızlık Yasası gereği Britanya Hindistanı, bitişik Müslüman çoğunluklu bölgelerin bitişik Müslüman olmayan çoğunluklu bölgelerden ayrılarak, Pakistan ve Hindistan adıyla iki devlet oluşturulması ilkesine dayanarak bölünmüştür.²¹ O dönemde Britanya Hindistanı'nın parçası olmayan 562 prenslik devleti bulunmaktaydı.²² Bunlar, içeride özerk olmakla birlikte savunma ve dışişleri konularında Birleşik Krallık'a bağlı bulunmaktaydılar. Bağımsızlık Yasası'na göre bu devletlerin genel valisi ya da hükümdarı Hindistan ya da Pakistan'a katılım belgesi sunması halinde o ülkeye dâhil olabileceklerdi. Bu prenslik devletlerinin Hindistan ya da Pakistan'a katılmak gibi yasal bir zorunluluğu olmasa da Birleşik Krallık'ın Hindistan'dan ayrılmasıyla birlikte kendilerine bir yön tayin etme ihtiyacı hissetmişlerdi. 15 Ağustos 1947 tarihine gelindiğinde Junagadh, Haydarabad ve Cemma ve Keşmir dışındaki tüm prenslikler Hindistan veya Pakistan'a katıldılar. Junagadh nüfusunun %80'i Hindu olmakla birlikte hükümdarı bir Müslümandı. 15 Ağustos 1947'de Junagadh hükümetinin Pakistan'a katıldığını ilan etmesi üzerine Junagadh, Hint ordusunun işgaline uğradı. Ardından Hint güçleri Junagadh'ta bir halk oylaması düzenleyerek nüfusun çoğunluğunun Hindistan'a katılmak lehinde oy kullandığını ilan edip işgali meşrulaştırdı. Junagadh'taki duruma benzer şekilde Haydarabad'ın da nüfusunun %85'i Hindu, hükümdarı bir Müslümandı. Dönemin Hindistan Genel Valisi Chakravarti Rajagopalachari 31 Ağustos 1948 tarihinde Haydarabad Nizami'na bir telgraf göndererek Haydarabad halkı arasında hüküm süren korku ve emniyetsizlik ortamına vurgu yapmış, halkın can ve mal güvenliğinin sağlanması için gönüllü birliklerin dağıtılmasını ve Hindistan kuvvetlerinin Haydarabad'a girmesinin kabul edilmesini istemiştir. Haydarabad Nizamı 5 Eylül 1948 tarihinde verdiği yanıtta Haydarabad'da herhangi bir can ve mal emniyetsizliğinin bulunmadığını ifade ederek Hindistan'ın taleplerinin karşılanmayacağını beyan etmiştir. Bunun üzerine Hint ordusu 13 Eylül 1948'de Haydarabad'a beş farklı koldan saldırarak işgal etmiştir.²³ Gerçekte Haydarabad Nizamı Pakistan'a katılmak istese de Hindistan Haydarabad'ı işgal ederek topraklarına katmıştır. Bir diğer prenslik devleti olan Cemma ve Keşmir'de ise yukarıda da belirttiğimiz üzere nüfusun %78'i Müslümanlardan oluşmaktaydı ve hükümdarı Hindu'du.²⁴

Pakistan tezlerine göre Gulab Singh devletin sahibi olabilmek adına İngilizlere ödediği parayı nüfus çoğunluğunu oluşturan Müslümanlardan yüksek vergiler alarak geri kazanma yoluna gitmiştir. Vergileri düzenli olarak toplayabilmek için baskıcı bir siyasi ve idari yapı oluşturmıştır. Gulab Singh diğer yandan kendi dindaşlarını devlet kademelerine yerleştirmiştir. Böylece Hinduların yönettiği bir mezhep devleti ortaya çıkarken nüfusun çoğunluğunu oluşturan Müslümanlar ülke yönetiminde söz sahibi olmadıkları gibi diğer mezhep gruplarından daha fazla vergi ödemekle yükümlü ikincil

²¹ Ashraf 1990, s. 62.

²² Çoğu kaynakta prenslik devletlerinin sayısı 562 olarak verilse de bazı kaynaklarda bu sayı 565, 584 ve 600 civarı olarak geçmektedir. Bununla ilgili detaylı bilgi için bkz: Lamb 1991, s. 6.

²³ TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44860.218719.19.

²⁴ Hussain 1995b, s. 13.

bir grup haline gelmiştir. Müslümanlar aynı zamanda toprak mülkiyeti, istihdam ve eğitimden de dışlanmışlardır. Bu sayede mevcut otokrasiye karşı protestolar 1930'lı yıllarda hız kazanmıştır. 1931 yılında Okuma Odası Partisi ülkedeki Müslümanlar için demokrasi ve eğitim talep ederek eşitlik isteyen Müslümanların sesi haline gelmiştir. Partinin talepleri prenslik devletinin sert tepkisiyle karşılaşmıştır. 13 Temmuz 1931 tarihinde prenslik devletinin ordusu parti sempatizanı göstericilere ateş açarak 17 kişiyi öldürmüştür. Britanya Hindistanı'nın Pakistan ve Hindistan şeklinde iki devletli bir modele gittiği süreçte, Cemma ve Keşmir Prenslik Devleti'ndeki Müslüman siyasi hareketler örgütlenme haricinde kayda değer bir kazanım elde edememişlerdir.²⁵ Yine Pakistan tezlerine göre 1947 yılında Cemma ve Keşmir Prenslik Devleti hükümdarı Hari Singh ülkedeki Müslümanlara yönelik katliam ve sürgünlere başlamıştır. Bunun üzerine Pakistan'ın kuzeybatısındaki sınır bölgelerinde yer alan kabileler 22 Ekim 1947'de Keşmir'e girmiştir. 24 Ekim günü hükümdar Hari Singh Hindistan'dan yardım talep etmiştir. Yardım talebi karşılığında Cemma ve Keşmir'in Hindistan'a katılımını sağlayacak bir Katılım Belgesi'ni Hindistan'ın bağımsızlığa kavuşmasında önemli roller üstlenen Hint devlet adamı Krishna Menon'a göndermiştir. 27 Ekim 1947'de Hindistan Genel Valisi Lord Mountbatten Hari Singh'in Hindistan'a katılma talebinin kabul edildiğini bildirmekle birlikte katılım konusunda son sözün Keşmir halkına bırakılacağını belirtmiştir. Bunun üzerine Hindistan ordusu Keşmir'e girerek bölgeyi işgal etmiştir. Cemma ve Keşmir Prenslik Devleti hükümdarı Hari Singh'in gönderdiği Katılım Belgesi o günden itibaren Hindistan'ın bölgedeki varlığının yasal temelini oluşturmuştur. Ardından Şeyh Abdullah bölgenin Olağanüstü Hal Yöneticisi olarak görevlendirilmiştir.²⁶

Hint tezleri Britanya Hindistanı'nın Müslüman ve Hindu olarak ikiye ayrılmadığı üzerinde durmaktadır. Buna delil olarak bölünmeden sonra ortaya çıkan Hindistan'da, Pakistan'a göç etmeyi kabul etmeyen 80 milyon Müslümanın varlığı öne sürülmektedir. Hatta Hindistan'ın bağımsızlık sürecinde önemli roller üstlenen, Mahatma Gandhi ve Cevahirlal Nehru önderliğindeki Hint Milli Kongresi'ne (bir diğer adıyla Kongre Partisi) milyonlarca Müslümanın katıldığı iddiası ortaya atılmaktadır. 1947 yılında gerçekleşen bölünmeyle Pakistan'ın bir bakıma kurucusu olacak olan Muhammed Ali Cinnah'ın liderliğindeki Tüm Hindistan Müslüman Birliği Partisi'nin Hindistan'daki Müslümanları fanatizme ve ayrılıkçılığa sürüklediği ileri sürülmektedir. Hint tezlerine göre Gandhi liderliğindeki Kongre Partisi barışçıl yaklaşım gösterirken Cinnah liderliğindeki Tüm Hindistan Müslüman Birliği Partisi Müslüman olamayanlara karşı şiddet yolunu tercih etmiştir. Buna bir başka örnek olarak 1946 yılında Hindistan'ın Birleşmiş Milletler Geçici Temsilciliği görevinde de bulunan Feruz Han Nun'un söylemleri ön plana çıkartılmaktadır. Feruz Han Nun ülkedeki Müslümanların zulüm gördüğünü öne sürerek Müslümanları Hindulara karşı kıskırtan beyanlarda bulunmuştur. Hindu fanatikler ise bunun karşılığında barış söyleminde bulunan Gandhi'yi eleştirerek Müslümanlara karşı mücadeleye girişilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bunun üzerine pek çok şehirde Hindu-Müslüman çatışmaları

²⁵ Mathur 2016, s. 22-23.

²⁶ Ijaz Hussain 1995b, s. 14-15.

yaşanmıştır. Hint tarafının bir başka iddiası ise 1947 yılında Cemma ve Keşmir Prenslik Devleti henüz herhangi bir ülkeye katılmamışken Pakistan'ın ekonomik ambargosuna maruz kalmasıdır. Pakistan, prenslik devletinin Hindistan'a katılacağı endişesiyle prenslik devletine ihraç etmekte olduğu gıda ürünleri, tuz, petrol gibi ürünlerin satışını yasaklamıştır. Ardından 60.000 civarı Pakistanlı kabile üyesiyle 22 Ekim 1947'de Keşmir'e saldırarak pek çok insanı öldürdükleri, bu yüzden Hindistan'ın 27 Ekim 1947'de bölgeye askerî harekât düzenlemek durumunda kaldığı yine Hint tarafının öne sürdüğü iddialar arasında yer almaktadır.²⁷ Özetlemek gerekirse Hint tezlerine göre Hindular toplumsal barışı ön plana çıkarmaya çalıştıkça Müslüman siyasetçiler Britanya Hindistanı ve Cemma ve Keşmir'de kışkırtıcı ve işgalci bir politika benimsemişlerdir. Hindistan'a göre Cemma ve Keşmir Prenslik Devleti'nin hükümdarı Hari Singh'in Hindistan'a katılma kararı, koşulları ne olursa olsun tartışılmaz, nihai ve yasal bir karardır. Zira Hari Singh'in yönetiminde olan bu devlet 1846 yılında 7,5 milyon rupi karşılığında soyundan geldiği Gulab Singh'e satılmıştır. Hindistan açısından uluslararası hukuku çiğneyen taraf Cemma ve Keşmir Devleti'nin bir bölümünü haksız yere işgal eden Pakistan'dır.²⁸ Pakistan'a göre ise Cemma ve Keşmir Prenslik Devleti'nin %78'inin Müslüman olması sebebiyle Hindistan'a ait olamayacağı ve burada mutlaka halkın kendi geleceğine kendisinin karar vermesine olanak tanınması gerektiğidir. Ayrıca bu Müslüman çoğunluk yaşam biçimleri bakımından da Pakistanlılara çok benzemekte, siyasi sınıra rağmen birbirleriyle kaynaşık halde yaşamaktaydılar. Buna karşılık Hindistan açısından Cemma ve Keşmir sekülerizmin ve Hindistan'ın toprak bütünlüğünün sembolü konumundadır. Bir başka deyişle Cemma ve Keşmir'in, orada yaşayanların çoğunluğunun Müslümanlardan oluşması Müslüman bir devlet olan Pakistan'a ait olduğu anlamına gelmemeli, devletin sahibi olan hanedanlığın kararı esas olmalıdır.²⁹ İşte bu sorun, iki ülkenin sahiplik ile nüfus çoğunluğunun dini mensupluğu tezleri arasında sıkışan bir uyumsuzluk halini almıştır.³⁰ Keşmir bölgesine sınırı olan Çin'in bu soruna olan bakışı göz ardı edilmemelidir. Zira 1962 yılında Çin, Aksay Çin'i işgal edecek ve Hindistan da bu bölgenin Cemma ve Keşmir içinde kalan Ladak'a ait olduğunu iddia edecektir. Çin 1947 yılındaki savaştan sonra Keşmirlilerin kendi geleceklerini tayin hakkı olduğunu savunarak belli oranda Pakistan'ı destekler gibi görünmüştür.³¹

İki tarafın tezleri tarafsız olarak değerlendirilecek olursa; sömürge ve çoğunluğu Müslüman olan Cemma ve Keşmir Prenslik Devleti'nin 1846 yılında İngilizler tarafından Hintli Gulab Singh'e para karşılığı satıldığı ve büyük kısmının 1947 yılında Hindistan tarafından işgal edilirken orada yaşayan halkın fikrinin önemsenmediği gerçeği ortada durmaktadır. Hindistan için Cemma ve Keşmir'in bir Hintli hükümdar tarafından İngilizlerden para karşılığında satın alınması sebebiyle Hindistan'a dâhil olması meşru kabul edilirken, Pakistan için Cemma ve Keşmir halkının çoğunluğunun

²⁷ Naidu 2000, s. 2-7.

²⁸ Hussain 2009c, s. 1009.

²⁹ Mustafa 1972, s. 39-40.

³⁰ Bose 1999, s. 762.

³¹ Mustafa 1972, s. 44.

Müslüman olması gerekçesiyle Pakistan'a katılması gerektiği meşru görülmektedir. Dolayısıyla sorunun temelinde Cemma ve Keşmir'in para karşılığı bir azınlık unsur olan bir Hindu'ya satılması ve ayrıca İngilizlerin 1947 yılında parlamentodan geçirdiği Bağımsızlık Yasası'nda bu kategorideki prenslik devletlerinin hangi ülkeye katılacağına hükümdarın ukdesinde olduğunu ifade eden madde yer almaktadır. Bu noktada ilginç olan bir hususu tekrar etmek son derece önemli olacaktır: Hükümdarı Müslüman, nüfus çoğunluğu Hindulardan oluşan Janagadh'ın hükümdarı Pakistan'a katılmak istediklerini bildirmiş olmasına rağmen Hindistan tarafından işgal edilmiştir. Aynı şekilde nüfus çoğunluğu Hindulardan oluşan, hükümdarı Müslüman olan Haydarabad'ın hükümdarı da Pakistan'a katılmak istediğini ilan etmiş ancak burası da Hindistan tarafından işgal edilmiştir.³² Dolayısıyla bu gelişmeler birlikte değerlendirildiğinde, Hindistan'ın Cemma ve Keşmir, Haydarabad ve Janagadh prenslik devletleriyle ilgili izlediği politikalar arasında bir tutarsızlık olduğu ortaya çıkmaktadır.

Cemma ve Keşmir Prenslik Devleti'nin Hindistan ile Pakistan arasında paylaşılmasının altında bazı stratejik nedenler de yatmaktadır. Bu devleti ele geçirmenin iki ülke için de prestij anlamına geldiği gerçeği bir yana bölgede bulunan üç büyük nehir olan Indus, Celum ve Çenab nehirleri burayı stratejik açıdan son derece değerli kılmaktadır. Bu nehirler Keşmir'den geçerek Pakistan'a akmakta dolayısıyla Pakistan'ın önemli su kaynakları olarak belirmektedir.³³ Ayrıca yukarıda da bahsettiğimiz üzere Cemma ve Keşmir Prenslik Devleti Çin ve Afganistan ile sınır komşusu olması itibarıyla jeopolitik öneme sahiptir.³⁴ Cemma ve Keşmir Prenslik Devleti'nin Hindistan tarafından ele geçirilmesi halinde Afganistan ile komşu olabileceği gibi Pakistan tarafından ele geçirilmesi halinde Pakistan Çin ile komşu olabilecekti.³⁵ Cemma ve Keşmir Prenslik Devleti'ne sahip olacak devlet, konumu itibarıyla ticaret ve güvenlik açısından avantajlı konuma gelebilecekti.³⁶

3. Keşmir Sorununa Birleşmiş Milletlerin Müdahil Oluşu

Keşmir sorunu Birleşmiş Milletlere taşınan ilk uyumsuzlıklardan biridir. Hindistan, 1 Ocak 1948 tarihinde Birleşmiş Milletlere başvurarak Pakistan'ın Keşmir'e silahlı gruplar gönderdiğini ve uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye atacak eylemlerde bulunduğunu ileri sürmüştür. Pakistan'ın Keşmir'deki silahlı faaliyetlerinin Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 35. maddesi³⁷ kapsamına girdiğini iddia ederek müdahale edilmesini talep etmiştir.³⁸ O dönemde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

³² Amin 2003, s. 39.

³³ Mustafa 1972, s. 39.

³⁴ Snedden 2015, s. 18.

³⁵ Mustafa 1972, s. 40.

³⁶ Ashraf 1990, s. 64.

³⁷ Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 35. Maddesi uluslararası alanda barış ve güvenliği tehdit eden bir uyumsuzluk veya durum ortaya çıktığında, devletlerin bu sorunu Birleşmiş Milletler organlarına nasıl ve hangi şartlar altında taşıyabileceğini düzenleyen bir usu maddesidir. Bilgi için bkz: Conforti 1996.

³⁸ Ataöv 2014b, s. 97.

Geçici Üyesi olan Belçika'nın Daimî Temsilcisi Fernand Van Langenhove, aynı zamanda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Dönem Başkanlığı görevinde bulunmaktaydı. Bu nedenle Belçika, 17 Ocak 1948 tarihinde Güvenlik Konseyi'ne konuyla ilgili bir kararname sunarak konseyin 229. oturumunda görüşülmesini önermiştir. Buna göre Cemma ve Keşmir'de yaşanan sorunlarla ilgili olarak Hindistan ve Pakistan hükümetleriyle görüşüldüğü ve durumun aciliyetinin anlaşılması üzerine tarafların gerginliği arttıracak her türlü eylemden kaçınması, gerekli önlemleri bir an evvel almaları tavsiye edilmiştir. Ayrıca tarafların atacağı her türlü adımda konseyi bilgilendirmeleri talep edilmiştir.³⁹ 6 Şubat 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Başkanı Hindistan ve Pakistan heyetlerine bir taslak teklif sunmuştur. Konsey, temel ilke olarak Hindistan ve Pakistan'ın iddialarının göz önünde bulundurularak iki tarafın çıkarlarına en iyi biçimde hizmet edecek barışçıl bir çözümün bulunmasını hedeflemiştir. İlk olarak şiddet eylemlerine bir an evvel son verilerek Cemma ve Keşmir'de bir halk oylamasının yapılması ve oylama neticesinde çıkacak sonuca göre buranın Hindistan'a ya da Pakistan'a katılması sağlanmalıydı. Bunun için Hindistan ve Pakistan'ın ortaklaşa çalışması ve Konsey gözetiminde müzakere yoluyla çözüm arayışına girmesi gerekliydi. Sürecin sonunda taraflar somut önerilerle gelerek adil bir çözümün oluşmasını sağlamalıydı. Bu düzleme gelinmesi için Konsey bir dizi öneride bulunmuştur. Öncelikle taraflar arasındaki şiddet ve düşmanlık bir an evvel sona ermelidir. Taraflar kendi nüfuzlarını kullanarak Cemma ve Keşmir'de bulunan düzensiz güçlerin ve silahlı kişilerin geri çekilmesi ve varlıklarının kalıcı olarak yasaklanması için önlemler almalıdır. Cemma ve Keşmir'de kamu düzeninin sağlanması ve sürdürülmesi adına düzenli silahlı kuvvetler hazır bulundurulmalıdır. Bu bağlamda taraflar halk oylaması gerçekleşene kadar kamu düzeni ve güvenliğinin sağlanması için askerî kuvvetleri arasında iş birliği sağlamalıdır. Kamu düzeni ve güvenliği sağlandıktan sonra tarafların düzenli silahlı kuvvetleri en kısa sürede bölgeden geri çekilmelidir. Şiddet ve düşmanlık sona erdikten sonra, son karışıklıklar nedeniyle ülkeden ayrılan tüm Cemma ve Keşmir vatandaşları ülkeye davet edilmeli ve ülkenin Hindistan ya da Pakistan'a katılması için oy kullanılmalıdır. Bu süreçte Cemma ve Keşmir'de halkın güven ve saygısına layık geçici bir yönetim kurulmalıdır. Referandum, Güvenlik Konseyi'nin yetki ve denetimi altında en kısa sürede gerçekleştirilmelidir.⁴⁰

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 21 Nisan 1948'de aldığı yeni bir kararla tarafların atması gereken adımları detaylandırmıştır. Alınan kararları özetlemek gerekirse; Pakistan, Cemma ve Keşmir'de ikamet etmeyen ve savaşmak amacıyla bölgeye giren Pakistan unsurlarının bölgeden çekilmesini ve bir daha giriş yapmalarını sağlayacaktı. Pakistan unsurlarının Cemma ve Keşmir'den çekilmesine müteakip, Hindistan kuvvetleri de bölgeden kademeli olarak çekilecek; asgari miktarda kuvveti bölgede hukuk ve düzenin sağlanması için bulunduracaktı. Hindistan'ın bölgede bulunduracağı asgari miktardaki kuvvetler UNCIP (Birleşmiş Milletler Hindistan ve Pakistan Komisyonu) ile istişarede bulunacak, Cemma ve Keşmir'de yaşayanlara

³⁹ TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44860.218719.34.

⁴⁰ TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44860.218719.39.

herhangi bir gözdağı verme teşebbüsünde bulunmayacaktı. Cemma ve Keşmir'de en kısa sürede plebisit düzenlenecekti ve Hindistan güçleri adil ve tarafsız bir plebisit düzenlenmesi konusunda gerekli desteği vermekle yükümlü olacaktı. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin atayacağı bir kişi Plebisit Yöneticisi olarak bölgede görev alacak ve Hindistan bu görevlinin yetki ve sorumluluklarını kabul edecekti. Hindistan tarafı inanç, kast ve partiye bakılmaksızın Cemma ve Keşmir'deki tüm yurttaşların görüşlerini ifade etmede ve oy kullanmada özgür ve güvende olacağını; bölgede basın, konuşma ve toplanma özgürlüğünü taahhüt edecekti. Ayrıca 15 Ağustos 1947'den itibaren gayri yasal şekilde bölgeye giren tüm Hindistan vatandaşlarının bölge dışına çıkartılmasından sorumlu olacaktı. Hindistan'ın sorumlulukları bu kadarla da sınırlı değildi. Hindistan hükümeti, Cemma ve Keşmir'de bulunan siyasi tutukluların serbest bırakılması için tüm adımları atacak, karışıklıklar nedeniyle bölgeyi terk etmek durumunda kalan yurttaşların evlerine dönmelerini ve özgürce oy kullanmalarını sağlayacaktı.⁴¹ Gerek Pakistan gerekse Hindistan hükümeti Güvenlik Konseyi'nin kararlarından hoşnut kalmamıştır. Pakistan'a göre alınan kararlar yetersiz olmakla birlikte plebisit için yeterli güvenceyi sağlamamıştır. Hindistan ise alınan kararların Pakistan'ın söz hakkını meşrulaştırmamasından dolayı rahatsız olmuştur.⁴² Çünkü Hindistan, Keşmir sorunuyla ilgili olarak Pakistan'ı *locus standi*⁴³ pozisyonunda tanımlamamıştır.⁴⁴

Birleşmiş Milletler sorunun çözümü için kendi bünyesinde yukarıda adı geçen UNCIP adı altında bir komisyon kurmuştur. Komisyon ilk olarak 15 Haziran 1948 yılında bir araya gelmiştir. Cenevre'de gerçekleşen 55 oturumun sonunda sorunun çözümünde izlenecek yöntemin çerçevesi çizilmiştir. Komisyon, Hindistan ve Pakistan hükümetleriyle bizzat görüşecek, birbirlerinin düşüncelerini taraflara ileterek bir çözüme varmaya çalışacaktı. İlk olarak 7 Temmuz'da Pakistan'ın başkenti Karaçi'ye ulaşan komisyon, burada Pakistan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı'yla görüşerek onların soruna olan bakış açısını ve çözüm tekliflerini dinlemiştir. 10 Temmuz 1948 tarihinde Yeni Delhi'ye giden komisyon yine aynı şekilde Hindistan Başbakanı ve hükümet yetkililerinin görüşlerini almıştır. Ardından 31 Temmuz 1948 tarihinde komisyon Karaçi'ye dönerek Pakistan tarafıyla son bir görüşme gerçekleştirmiştir. Komisyon, 13 Ağustos 1948 tarihinde çözüm önerisini hazırlayarak ertesi gün taraflara sunmuştur. UNCIP'in 13 Ağustos 1948 tarihli kararına göre tarafların öneriyi kabul etmesinden sonra, en kısa sürede taraflar eş zamanlı olarak ateşkes ilan edecekti. Hindistan ve Pakistan, Cemma ve Keşmir'deki düzenli ya da düzensiz kuvvetlerinin askerî potansiyelini arttırabilecek önlemler almaktan kaçınacaktı. Hindistan ve Pakistan Kuvvetleri Başkomutanları ateşkesi kolaylaştırabilecek düzenlemeler için derhal istişarelerde bulunacaktı. UNCIP ateşkes emrine uyulmasını denetleyecek askerî gözlemciler atayacaktı. Hindistan ve Pakistan hükümetleri barış ortamının oluşması için

⁴¹ Resolution 47 (1948), On the India-Pakistan Adopted by the Security Council at its 286th Meeting Held on 21 April 1948, Document No.5/726, 21.04.1948.

⁴² Korbel 1953, s. 500.

⁴³ Soruna müdahil olma hakkı.

⁴⁴ Rao 1959, s. 144.

kendi halklarına çağrıda bulunacaklardı. Kararda yer alan ateşkes antlaşmasına göre Pakistan birliklerinin Cemma ve Keşmir topraklarında bulunması önemli bir değişiklik olarak değerlendirildiğinden dolayı Pakistan hükümeti birliklerini buradan çekmeyi kabul edecekti. Ayrıca Pakistan hükümeti Cemma ve Keşmir'e savaşmak için giren kabile mensuplarıyla düzensiz grupların bölgeden geri çekilmesi için çaba harcayacaktı. Nihai çözüm bulunana kadar Pakistan birlikleri tarafından boşaltılan bölge UNCIP'in gözetimi altında yerel yetkililer tarafından yönetilecekti. Pakistan hükümeti bu yükümlülükleri yerine getirdiği vakit, Hindistan da kuvvetlerinin büyük bir kısmını Cemma ve Keşmir'den çekecekti. Bununla birlikte Cemma ve Keşmir sorunu tamamen çözülene kadar asgari miktardaki Hindistan kuvvetleri bölgedeki düzenin sağlanmasına yardım edecekti. Hindistan hükümeti bu ateşkesle Cemma ve Keşmir'de barış, hukuk ve siyasal hakları garanti altına almayı taahhüt edecekti. Gerek Hindistan gerekse Pakistan hükümeti Cemma ve Keşmir'in gelecekteki statüsünün halkın iradesine göre belirlenmesi yönünde iyi dileklerini sunacak ve adil koşulların belirlenmesi yönünde UNCIP ile istişarelerde bulunmayı taahhüt edecekti.⁴⁵

Bu noktada UNCIP'in tarafların gözündeki pozisyonuyla ilgili parantez açmak yerinde olacaktır. Hindistan ve Pakistan, Birleşmiş Milletler nezdinde kurulan UNCIP'e mesafeli yaklaşmışlardır. Komisyonun görüşmelerde bulunmak üzere Karaçi'ye gelmesinden önce Pakistan basınında çeşitli eleştiri yazıları çıkmış, komisyonun ülkede siyah bayraklarla karşılanacağı ifade edilmiştir. Hindistan tarafı ise komisyonun Pakistan'ı sorunun taraflarından biri olarak görmesine tepki göstermiştir. UNCIP'in iki ülkeyle sorunun çözümü konusunda yaptığı görüşmelerde iki tarafın da kendilerine mesafeli yaklaşması kalıcı bir sulh ortamının oluşmasına engel teşkil etmiştir. Halbuki UNCIP'in arabuluculuk yapmak ve tavsiyelerde bulunmaktan başka bir rolü olmamıştır. Tarafların güvenini kazanmada belirgin bir mesafe kaydedemeyen UNCIP, zorlu ve yavaş işleyen sürecin sonunda sorunun ne kadar karmaşık olduğunu anlayacaktı. Zaten bir tarafta Hari Singh'in kuvvetleriyle Hint Birlikleri diğer tarafta Pakistanlı kabileler ve isyancı halk arasında çatışmalar devam etmekteydi. Hindistan Hükümeti Hari Singh'e destek için bölgeye asker göndermiş, Pakistan da UNCIP'in 1948 yılının temmuz ayında Karaçi'ye gelmesinden önce bölgeye üç Pakistan tugayı göndermiştir. Bu gelişmeler ışığında UNCIP hem ateşkesi hem de plebisiti önceleyecek dengeli bir çözüm planı hazırlamaya koyulmuştur. 13 Ağustos 1948 tarihinde sunulan çözüm önerisine tarafların bir miktar olumlu yaklaşması UNCIP'in gösterdiği çalışma ve etkinlik açısından bir başarı olarak görülse de nihai bir çözüme varılamamıştır. Taraflar, UNCIP'in aldığı kararların daha açık hale getirilmesini talep etmiştir. Buna ek olarak Pakistan kararları ilgili çekinceler belirterek bazı şartlar sunmuştur. Örneğin Pakistan'ın yükümlülüklerini yerine getirdikten sonra Hindistan'ın kuvvetlerinin büyük bir bölümünü çekeceğine ilişkin karar Pakistan nezdinde son derece kuşkuyla bulunmuştu. Zira Hindistan kuvvetlerinin büyük bölümünden kastın ne kadar olduğu, bölgede kalmaya devam edecek Hindistan birliklerinin sayısının ne kadar olacağı

⁴⁵ Resolution Adopted by the United Nations Commission for India and Pakistan on 13 August 1948, Document No.1100, Para. 75, 9.11.1948.

belirtilmemişti. Buradan hareketle Pakistan, Hindistan'ın bölgede bırakacağı kuvvetlerle halk oylamasını etkileyebileceğini öne sürmüştür.⁴⁶

Bunun üzerine UNCIP, taraflarla tekrardan görüşmelerde bulunarak mevcut endişeleri azaltmayı amaçlayan yeni bir teklif hazırlamıştır. Bu teklif, 13 Ağustos 1948 tarihinde alınan kararlara ek teşkil edecek 5 Ocak 1949 tarihli kararlardır. Buna göre Cemma ve Keşmir Devleti'nin Hindistan veya Pakistan'a katılımı serbest ve tarafsız bir halk oylaması ile belirlenecekti. Halk oylaması, 13 Ağustos 1948 tarihinde alınan kararlarda geçen ateşkes şartlarının tam olarak uygulanmasıyla gerçekleşecekti. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri ve UNCIP'in mutabık kalacağı, uluslararası itibara sahip ve güvenilirliği olan bir kişi Halk Oylaması Yöneticisi olarak belirlenecekti. Halk Oylaması Yöneticisi Cemma ve Keşmir'de gerçekleşecek halk oylamasının özgür ve tarafsızlığını garanti altına alacaktı. Yönetici, gerekli gördüğü personel ve yöneticileri atama yetkisine de sahip olacaktı. Karışıklıklar nedeniyle Cemma ve Keşmir'i terk eden tüm vatandaşların geri dönüşü ve serbestçe oy kullanması sağlanacak, bunun için Hindistan ve Pakistan'ın delegelerinin yer aldığı iki komisyon kurulacaktı. Komisyonlar Halk Oylaması Yöneticisi'nin talimatları doğrultusunda faaliyet gösterecekti. Tüm bu kararlar 13 Ağustos 1948 tarihinde alınan kararlarda belirtilen, bölgedeki silahlı kuvvetlerin tasfiyesi tamamlanınca devreye girecekti.⁴⁷ Hindistan ve Pakistan tarafından kabul edilen kararların ardından Birleşmiş Milletler öncülüğünde bir Ateşkes Alt Komitesi kuruldu. Komiteye askerî konularda yardımcı olması için General Maurice Delvoie Askerî Danışman olarak atandı. General Delvoie ve maiyetindeki bir grup silahsız askerî gözlemci ateşkesi denetlemek üzere bölgede görevlendirildi. Bu kişiler, ateşkes için kurulan Hindistan ve Pakistan'daki Birleşmiş Milletler Askerî Gözlemci Grubu'nun (UNMOGIP) özünü oluşturunuyordu.⁴⁸ Kararlar, 1948 yılının aralık ayında iki ülke tarafından kabul edildikten sonra, 1 Ocak 1949 tarihinde ateşkes devreye girmiş ve 5 Ocak 1949 tarihinde ilan edilmiştir.⁴⁹ UNCIP'in çalışmaları başarıya ulaşmış olsa da uzlaşa uzun soluklu olmamıştır. Keşmir sorununun çözümü için atılacak adımlar noktasında Birleşmiş Milletlerin 13 Ağustos 1948 ve 5 Ocak 1949 tarihlerinde aldığı kararlar her daim referans noktası olarak alınmıştır. Buna karşın sorunun çözümünde çok kısıtlı olumlu ilerleme gözlemlenmiştir. Burada en büyük sorunu, yukarıda da bahsettiğimiz üzere Hindistan'ın bölgedeki kuvvetlerinin büyük bir kısmını çekmesi hükmü oluşturmaktaydı. Bu büyük kısım, tamamı teşkil etmediği gibi oransal bir husus da içermemekteydi. Komisyon bu hükümle ilgili bir rakam ya da oran vermekten kaçınmıştır. Zira Hindistan da kuvvetlerinin tam miktarını komisyona açıklamaktan kaçınmış; komisyon da sorunun çözümü için böyle bir formül ortaya koymuştur. Üstelik Pakistan tarafı Hindistan kuvvetlerinin büyük kısmının çekilmesi sürecini yerinde gözlemlemek istemesine rağmen Hindistan tarafı bunu da kabul etmemiştir. Diğer yandan bölgede bulunan Pakistan'a bağlı birliklerin bu süreçte aldığı eğitim ve edindiği

⁴⁶ Korbelt 1953, s. 501-502.

⁴⁷ Resolution Adopted at the meeting of the United Nations Commission for India and Pakistan on 5 January, 1949, Document No.5/1196 para. 15, 10.01.1949.

⁴⁸ Sum ve diğerleri 2013, s. 162.

⁴⁹ Sum ve diğerleri 2013, s. 162.

mühimmat miktarı Hindistan'ı endişelendirmiştir. Tüm bu nedenlerden dolayı ateşkesin taraflarca kabulü sekteye uğramıştır. Komisyon son çare olarak anlaşmazlığı tahkime götürmek istediye de Hindistan bu öneriyi reddetmiştir.⁵⁰

Devam eden türlü anlaşmazlık ve çözümsüzlüklere rağmen 29 Temmuz 1949 tarihinde Hindistan ile Pakistan arasında imzalanan Karaçi Anlaşması'yla Cemma ve Keşmir'de ateşkes hattı belirlenmiştir. Hat, güneyde Manawar'dan kuzeydeki Keran'a ve oradan da Keran'ın doğusunda kalan buzul bölgesine ulaşıyordu.⁵¹ Tarafların bölgedeki birliklerini çekmekte tereddüt etmesi üzerine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 14 Mart 1950 tarihinde yeni bir karar alarak Amerikalı Amiral Chester Nimitz'in Halk Oylaması Yöneticisi olarak seçilmesine karar vermiştir. Bundan ayrı olarak Cemma ve Keşmir'in askerden arındırılması sürecini denetlemek, taraflar arasında çıkabilecek anlaşmazlıkların çözümü için öneri sunmak ve gerekli gördüğü konularda Güvenlik Konseyi'ne rapor sunmak amacıyla bir Birleşmiş Milletler Temsilcisi'nin atanmasına karar verilmiştir. Bu itibarla Hindistan ve Pakistan Birleşmiş Milletler Temsilciliği (UNRIP) kurulmuştur. Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararda yer alan en çarpıcı maddelerinden biri Hindistan ve Pakistan'dan beş ay içerisinde hukuki prensipler çerçevesinde bir askersizleştirme programı hazırlayıp sunmalarını istemesi olmuştur. Buna bağlı olarak UNCIP'in faaliyetlerinin sona erdirilmesi ve sürecin UNRIP'e aktarılmasına da karar verilmiştir.⁵² 1 Temmuz 1950 tarihinde UNCIP resmen lağvedilmiştir.⁵³

1951 yılının ocak ayında Londra'da toplanan İngiliz Milletler Topluluğu'na üye olan ülkelerin Başbakanları Keşmir sorununu görüşmüşlerdi. Avustralya Başbakanı Robert Gordon Menzies silahsızlanma ve asayişin sağlanması için üç öneri getirmiştir. Bunlar; Keşmir'de İngiliz Milletler Topluluğu'na mensup birlikleri konuşlandırmak, ortak bir Hindistan-Pakistan gücü konuşlandırmak ya da Plebisit Yöneticisi'ne yerel güçler oluşturma yetkisi vermekten ibaret oluşmaktadır. Pakistan bu üç öneriye de olumlu yaklaşmış, Hindistan tarafı ise üç öneriyi de reddetmiştir.⁵⁴

30 Mart 1951 tarihinde New York'a bağlı Lake Success'te toplanan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 91 sayılı kararıyla UNMOGIP'in faaliyetlerini sürdürmesine, ateşkes ihlalleri hakkında şikâyetleri araştırmasına ve edindiği bulguları taraflara iletmeye devam etmesine karar verilmiştir.⁵⁵ Yine aynı tarihte alınan bir kararda konuyla ilgili görevlendirilen Birleşmiş Milletler Temsilcisi Sir Owen Dixon'ın raporu yer almıştır. Dixon, tarafların Birleşmiş Milletler gözetiminde gerçekleştirilecek özgür ve tarafsız bir plebisit yoluyla Cemma ve Keşmir'in geleceğinin belirlenmesi

⁵⁰ Korbelt 1953, s. 503-504.

⁵¹ Security Council Report, *Agreement Between Military Representatives of India and Pakistan Regarding the Establishment of a Cease-Fire Line in the State of Jammu and Kashmir*, S/AC.12/TC.4, 29 July 1949.

⁵² Resolution 80 (1950) adopted by the Security Council on March 14, 1950, Document No. S/1469, 14.03.1949.

⁵³ Sum ve diğerleri 2013, s. 163.

⁵⁴ Korbelt 1953, s. 505-506.

⁵⁵ Sum ve diğerleri 2013, s. 163.

konusunda hemfikir olduklarını ifade etmiştir. Ayrıca taraflar arasında uzlaşmayı engelleyen bazı hususlar olduğunu da belirtmiştir. Örneğin plebisitin düzenlenmesi için Cemma ve Keşmir’de bulunan askerlerin durumu konusunda Pakistan ve Hindistan hükümetleri anlaşamıyordu. Bölgedeki mevcut otoritenin kontrol derecesinin plebisit sürecinde ne olacağı da taraflar arasında uzlaşılabilen konulardan biriydi. Birleşmiş Milletlerin en önemseydiği başlıklardan biri bölgenin askerden arındırılmasıydı. Keşmir sorunuyla ilgili alınan her kararda bu konuya vurgu yapılmaktaydı. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 30 Mart 1951 tarihinde aldığı bir kararla bölgenin askersizleştirilmesi konusunda tarafların gerekli adımları atmaması halinde meselenin tahkime gönderilip ardından Uluslararası Adalet Divanı’na taşınmasına yönelik bir çağrıda bulunmuştur. Bu kararda Özel Temsilci Sir Owen Dixon’ın istifası kabul edilmiş ve devamında yerine Dr. Frank Graham getirilmiştir.⁵⁶ Dr. Frank Graham eski bir Amerikan Senatörü ve Birleşmiş Milletler Endonezya İyi Niyet Komitesi üyesi olarak sorunun çözümü için büyük uğraş vermiştir. Teklif maiyetinde hazırladığı dördüncü raporunda, Hindistan’ın ateşkes hattının kendi tarafında 18.000 asker ve 6.000 yerel devlet milisi, Pakistan’ın ise Azad tarafında 6.000 yerel asker ve 3.500 keşif eri bulundurmasını teklif etmiştir. Pakistan bu öneriyi de kabul etmiş ancak Hindistan tarafı Keşmir’de 21.000 asker ve devlet milisi bulundurma ve Azad’daki tüm askerlerin silahsızlandırılarak dağıtılmasında ısrarcı olmuştur. Hindistan’ın uzlaşmaz tavrı nedeniyle Dr. Frank Graham’ın çabaları da diğerleri gibi sonuçsuz kalmıştır.⁵⁷

Keşmir’in olağanüstü Hal Yöneticisi olan Şeyh Abdullah, 27 Ekim 1950 tarihinde kurucu bir meclisin oluşması için seçimlere gideceğini açıklamıştır. Pakistan bu hususu 4 Mayıs 1951 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ne götürerek bu kararın Keşmir’in geleceğinin tayinine bir hazırlık olduğu, meclisin vereceği kararları sonradan düzeltmenin mümkün olamayacağı gerekçesiyle sürecin durdurulması gerektiğini ifade etmiştir. Hindistan tarafı Keşmir’de bir meclisin kurulabileceğini, meclisin mevcut uyumsuzluklar konusunda fikir beyan edebileceğini ifade ederek, böyle bir meclisin Güvenlik Konseyi kararlarına etki etmeyeceğini savunmuştur.⁵⁸ Burada Şeyh Abdullah’a bir parantez açmak gerekir. Kendisi 1932 yılında Bütün Cemma ve Keşmir Müslüman Konferansı adında bir siyasi parti kurmuştur. Zamanla hem Müslüman milliyetçiliğine yön vermeye hem de Keşmir halkının gündelik yaşantısına ilişkin sorunlara çözümler üretmeye çalışmıştır. Keşmir Müslümanlarının ve diğer halkların haklarını korumak adına giriştiği işler ve cesur politik söylemleri nedeniyle bölgede “Keşmir Aslanı” olarak anılmaya başlamıştır. Onun bölgedeki etkinliği çok geçmeden Hindistan’ın dikkatini çekmiştir. 1947 yılında Hindistan’ın ilk Başbakanı olacak olan etkin siyasetçi Cevahirlal Nehru, Şeyh Abdullah ile zamanla yakın ilişkiler siyasal ilişkiler kurmuş; bu ilişkiler iki şahsiyet arasında güçlü bir dostluğun da oluşmasına yol açmıştır. Şeyh Abdullah Müslüman ve milliyetçi kimliğinin yanında tüm Keşmir halkı için çalışan bir siyasi figür olarak belirmiş,

⁵⁶ Resolution 91 (1951) Concernin the India-Pakistan question adopted by the Security Council on March 30, 1951, Document No. S/2017/Rev. 1, 30.03.1951.

⁵⁷ Korbel 1953, s. 506-507.

⁵⁸ Ataöv 1960a, s. 206.

sonrasında Hindistan ile kurduğu ilişkiler sayesinde siyasi fikirlerinde bazı dönüşümler yaşamıştır. Bunun en belirgin örneği olarak 1932 yılında kurduğu Bütün Cemmu ve Keşmir Müslüman Konferansı adlı partinin adını Cemmu ve Keşmir Ulusal Konferansı olarak değiştirmesi gösterilebilir. Böylece partisinin kapılarını Hindu ve diğer etnik gruplara da açarak siyasi fikirlerini seküler tabana oturtmuştur. 1947 yılında yaşanan çatışmalarda Şeyh Abdullah ve destekçileri Pakistanlı milislerin ilerleyişini durdurmak için Dogra ordusunun yanında yer almışlardır. Ona göre Pakistan'ın içinde yer alacağı bir Keşmir, Müslümanlara yarardan çok zarar getirecekti. O, dini ne olursa olsun bölgedeki yaşayan herkesin kardeşlik ilkesiyle yaşamak durumunda olduğunu düşünüyordu. Yukarıda da belirttiğimiz üzere Şeyh Abdullah, 1947 yılında Keşmir'de Olağanüstü Hal Yöneticisi olmuştur. Yaptığı en önemli icraatlar; arazileri çiftçilere dağıtarak feodal yapıyı yıkması, Cemmu ve Keşmir Üniversitesi'ni kurması olmuştur. Diğer yandan 1949 yılında Hindistan Parlamentosu'na girerek adeta Hindistan'ın Keşmir temsilci haline gelmiştir.⁵⁹ İşte böyle bir ortamda, 1951 yılında Pakistan'ın itirazlarına rağmen Keşmir'de seçime gidilmiş ve Şeyh Abdullah'ın partisi olan Ulusal Konferans tartışmalı geçen seçimlerde 75 sandalyenin tamamını kazanmıştır. Şeyh Abdullah ise Başbakan olmuştur.⁶⁰ Pakistan tarafı, seçimleri Hindistan'ın Keşmir üzerindeki hâkimiyetinin pekiştirilmesine doğru atılan bir adım olarak görmüştür.⁶¹

4. Pakistan ile Hindistan Arasında Doğrudan Görüşmeler ve Bloклаşma

Birleşmiş Milletlerin taraflara sunduğu, bölgenin askerden arındırılması odaklı mükerrer planlarının sonuçsuz kalmasının ardından önemli bir gelişme yaşanmış, Cevahirlal Nehru ile Şeyh Abdullah arasında 24 Temmuz 1952 tarihinde imzalanan Delhi Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma, Cemmu ve Keşmir'in Hindistan içindeki özerklik sınırlarını ve anayasal statüsünü belirleyen bir mutabakat mahiyetindedir. Anlaşmanın maddelerini özetlemek gerekirse: Keşmirli Hindistan vatandaşı olacak; Hindistan Cumhurbaşkanı, Cemmu ve Keşmir dâhil olmak üzere tüm Hindistan'ın devlet başkanı sayılacak; monarşik düzen tamamen kalkacaktı. Merkez ile eyalet arasında ya da eyaletler arasındaki uyuşmazlıklarda Anayasa Mahkemesi hakemlik yapacaktı. Cemmu ve Keşmir'e dışarıdan gelecek bir saldırı durumunda merkezî hükümetin olağanüstü hâl ilan etme yetkisi olacaktı. Cemmu ve Keşmir kendi bayrağına sahip olabilecek ancak bu bayrak Hindistan bayrağına rakip nitelikte olmayacaktı. Tarafların anlaşma maddelerini farklı yorumlaması sebebiyle Delhi Anlaşması'nın sağladığı siyasi başarı kısa süreli olmuştur. Nehru'ya göre Delhi Anlaşması Cemmu ve Keşmir'in Hindistan'ın bir parçası olması için geniş bir alan ve zaman sağlarken; Şeyh Abdullah bu durumu, sadece Keşmir özelinde de olsa özerklikten bağımsızlığa gidecek yolun başlangıcı olarak yorumlamıştır.⁶² Şeyh Abdullah, Delhi Anlaşması'nın imzalanmasından yaklaşık bir buçuk ay önce Cemmu ve Keşmir için bir bayrak tasarlatarak Kurucular Meclisi'nin onayından geçirmiştir. Halkın emeğini ve karşı

⁵⁹ Şahbaz 2020, s. 296-301.

⁶⁰ Chand 2023, s. 588-589.

⁶¹ Sum ve diğerleri 2013, s. 163.

⁶² Mohan 2012, s. 93-94.

karşıya kaldığı zorlukları sembolize eden kızıl renk üzerine; ziraata verilen önemi gösteren bir sapan ile Cemmu, Keşmir ve Ladah'ı temsil eden üç beyaz şeritten oluşan Cemmu ve Keşmir bayrağı kabul edilmiştir. Delhi Anlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle izlediği politikayı konsolide eden Şeyh Abdullah, cumhuriyetin ilan edilmesi için Kurucular Meclisi'ni harekete geçirmiştir.⁶³ Bu durum, Delhi Anlaşması'yla bölgenin bir gün Hindistan'ın parçası olacağını düşünen Nehru tarafından bir ihlal olarak değerlendirilirken, Cemmu ve Keşmir'de yaşayan Budist ve Hindu azınlıklar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Cemmu ve Keşmir'in Hindistan ile bütünleşmesini savunan milliyetçi bir hareket olan Praja Parishad destekçileri, Keşmir'de gösteriler düzenleyerek Başbakan Şeyh Abdullah'a karşı ayaklanmıştır. Şeyh Abdullah'ın göstericilere karşı aldığı sert önlemler ise Hindistan'ın tepkisini çekmiştir. Bölgede gerilimin devam ettiği sırada, 25-27 Temmuz 1953 tarihlerinde Pakistan Başbakanı Muhammed Ali Bogra ile Hindistan Başbakanı Cevahirlal Nehru arasında Karaçi'de önemli görüşmeler gerçekleşmiştir. Karaçi'deki görüşmelerde taraflar sorunun barışçıl yollarla çözülmesine dair istenci ortaya koymuş ve plebisit seçeneğini tartışmışlardır. Cemmu ve Keşmir'in Başbakan Yardımcısı Bakşi Gulam Muhammed'in süreç içerisinde Praja Parishad destekçileriyle birlikte hareket etmesi Cemmu ve Keşmir yönetiminde ikilik oluşturmuş; Hindistan'ın da desteğiyle 9 Ağustos 1953'te Şeyh Abdullah tutuklanmış ve yeni Başbakan Bakşi Gulam Muhammed olmuştur.⁶⁴ Cemmu ve Keşmir'de yaşanan bu gelişmeler üzerine Muhammed Ali Bogra ile Cevahirlal Nehru, 17-20 Ağustos 1953 tarihlerinde Yeni Delhi'de tekrar bir araya gelerek plebisit seçeneğinin müzakere edilmesine devam edilmesi yönünde karar almışlardır.⁶⁵ Pakistan tarafı plebisit konusunda alınan kararı bir diplomatik başarı olarak görse de Keşmir'de plebisit yapılmamıştır. Hatta 15 Şubat 1954 tarihinde Bakşi Gulam Muhammed, Kurucular Meclisi'nin desteğini arkasına alarak Hindistan'a katıldıklarını ilan etmiştir. 1947 yılında Hari Singh'in imzaladığı Hindistan'a katılım belgesini bu kez Kurucular Meclisi oylayarak kabul etmiştir. Pakistan, Kurucu Meclisi'nin aldığı bu kararı tanımamış ve sorunu Birleşmiş Milletlere taşımıştır.⁶⁶ Bu gelişme, Pakistan'ı uluslararası arenada destek arayışına itmiştir. Pakistan'ın özellikle Batı Bloku'nun desteğini aradığı bu dönem, Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu'ya yönelik Sovyet tehdidine karşı bir savunma planı geliştirdiği döneme denk gelmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, içinde İngiltere'nin de yer alacağı çeşitli Orta Doğu ülkelerinden oluşacak bir pakt kurmaya karar vermiş ve bu pakta Pakistan'ı da dâhil etmek istemiştir. Pakistan ise Sovyet tehdidinden ziyade Keşmir sorunundan dolayı söz konusu pakta katılmayı kabul etmiştir. Muhammed Ali Bogra ilk olarak, 22 Şubat 1954 tarihinde Karaçi'yi ziyaret eden Amerika Birleşik Devletleri Başkan Yardımcısı Richard Nixon'dan askerî yardım talebinde bulunmuştur. 19 Mayıs 1954'te Amerika Birleşik Devletleri ile Pakistan arasında imzalanan Karşılıklı Savunma Yardım Antlaşması'nı, 8

⁶³ Ahmet Şükrü Esmer, "Keşmir Meselesi", *Ulus*, 16 Temmuz 1952, s. 3.

⁶⁴ Ahmet Şükrü Esmer, "Keşmir Davasında Türk Basınının Görüşü", *Anadolu Gazetesi*, 7 Aralık 1953, s. 2.

⁶⁵ Vaish 2011, s. 62-63.

⁶⁶ Snedden 2021b, s. 230-241.

Eylül 1954 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nin öncülüğünde kurulan ve Pakistan'ın da üye olduğu Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü⁶⁷ (SEATO) izlemiştir.⁶⁸ Bu gelişmelerin izdüşümü, 18 Nisan 1955 tarihinde gerçekleşen Bandung Konferansı'nda görülmüş; Türkiye, Pakistan ve Irak Batı yanlısı; Hindistan, Mısır ve Çin gibi ülkeler Batı karşıtı ve bağlantısızlığı savunan bir grup olarak ortaya çıkmıştır.⁶⁹ Yaşanan gelişmeler üzerine, 14-17 Mayıs 1955 tarihlerinde Cevahirlal Nehru ile Muhammed Ali Bogra bir araya gelmiştir. Nehru Keşmir'in bölünmesini önerdiyse de Pakistan tarafı bu teklife karşı çıkmıştır.⁷⁰ Ardından 23 Eylül 1955 tarihinde Pakistan, Bağdat Paketi'ne katılmıştır. Bölge devletlerini ortak bir teşkilat çatısı altında bir araya getiren, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya inmesini engellemeyi amaçlayan ve bölgenin savunmasını Batı Bloku'na bağlayan Bağdat Paketi; İngiltere, Türkiye, Pakistan, Irak ve İran'dan oluşmuştur.⁷¹ Böylece Pakistan'ın Keşmir sorunda Batı Bloku'nun desteğini almaya çalıştığı yeni bir evreye geçilmiştir.

5. Türkiye'nin Keşmir Sorununun Ortaya Çıkışına Bakışı

Keşmir sorununun ortaya çıktığı dönem aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı'nın sona erip Soğuk Savaş Döneminin başladığı evreye denk gelmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin Keşmir sorununa bakışını ele almadan önce, İkinci Dünya Savaşı akabinde dış politikada karşı karşıya kaldığı duruma parantez açmak yerinde olacaktır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan Soğuk Savaş, Amerika Birleşik Devletleri'nin başı çektiği demokratik Batı dünyası ile SSCB'nin önderliğindeki komünist blok arasındaki küresel ölçekte nüfuz alanı elde etme mücadelesidir. Bu mücadelenin kökenini İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın başını çektiği Mihver Devletlerine karşı aynı safta yer alan Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere ile SSCB arasında yaşanan çeşitli paylaşım anlaşmazlıklarda bulmak mümkündür. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nda izlediği göreceli tarafsızlık politikası sonucu savaşı kazanan devletler tarafından eleştirilmiş ve Sovyet tehdidiyle baş başa kalmıştır. 4-11 Şubat 1945'te düzenlenen Yalta Konferansı'nda alınan karara göre San Francisco'da düzenlenecek Birleşmiş Milletler toplantısına sadece 1 Mart 1945 tarihine kadar Japonya ve Almanya'ya savaş ilan etmiş olan ülkelerin kurucu üye olarak katılmaya hak kazanacak olmasını öğrenen Türkiye, 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir. Sovyetlerin tepkisini çeken bu girişimin neticesinde Sovyet Dışişleri Bakanı Mihayloviç Molotov, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'i çağırarak 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması'nın sona erdiğine dair nota vermiştir. Yapılan ikinci görüşmede ise Kars ve Ardahan'ın Sovyet Ermenistan'ına iadesini ve Montreaux Boğazlar Sözleşmesi'nde yeni düzenlemeler yapılarak Boğazlar'da Sovyetlere üs

⁶⁷ Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, İngiltere, Fransa, Yeni Zelanda, Pakistan, Filipinler ve Tayland'ın üyesi olduğu bu örgütün amacı Güneydoğu Asya bölgesinde komünizmin yayılmasını engellemek olmuştur. Bilgi için bkz: Temiz 2019, s. 285-302.

⁶⁸ Gönübol (Ed.) 1996, s. 252.

⁶⁹ Dursun 1992a, s. 56.

⁷⁰ Vaish 2011, s. 63.

⁷¹ Ataöv 2014b, s. 107.

verilmesini talep etmiştir. Gerek İngiltere’de kabinenin değişmesi gerekse Türk diplomatların Amerika Birleşik Devletleri’nde gösterdiği yoğun çabalar, Türkiye’nin Batı nazarında Ortadoğu ve Akdeniz’de kilit ülke olduğu gerçeğinin farkına varılmasını sağlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Harry Truman Türkiye’ye yönelik desteğini ilk olarak Washington Büyükelçisi Münir Ertegün’ün cenazesini Missouri adlı savaş gemisiyle İstanbul’a göndererek vermiştir. Zira Missouri’nin İstanbul’daki varlığı bir anlamda Amerika Birleşik Devletleri’nin Türkiye’ye olan desteğini temsil ediyordu.⁷² Buna rağmen Sovyetler Boğazlar’ı Türkiye ile birlikte savunma isteğini yenilediyse de Türkiye 18 Ekim 1946 tarihinde verdiği notayla bu talebi geri çevirmiştir. Bu durumda Türk-Sovyet ilişkilerindeki gerginlik devam etmiş diğer yandan Türkiye’nin Batı’ya eklenmesi hız kazanmıştır. Yine bu dönemde Sovyetler Doğu Avrupa’da etkin olmaya çalışmış, Yunan iç savaşında rol oynadığı gibi İran’dan çekilmekte isteksiz davranmıştır. İngiltere’de ise yiyecek ve yakacak sorunu baş gösterdiğinden, Akdeniz’deki emperyal varlığı tartışmalı hale gelmiştir. Doğu Avrupa, Akdeniz ve Orta Doğu’da Sovyetlerin etkin olma ihtimali Amerika Birleşik Devletleri’ni bölge ülkeleri özelinde daha etkin olmaya sevk etmiştir. 12 Mart 1947 tarihinde ilan edilen Truman Doktrini’nde bu gelişmelerin önemli etkisi olmuştur. Amerikan mallarının Türkiye’ye girmesi ve Marshall yardımları bu gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye, bu süreçte Batı’nın askerî desteğini de sağlamaya çalışmış; Kore Savaşı’na asker göndermesiyle NATO üyeliğinin yolu açılmıştır.⁷³ Keşmir sorunu ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında önemli bir bölgesel sorun olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye, söz konusu gelişmeler sebebiyle Batı Bloku’nun alacağı pozisyonu yakından takip etme yolunu seçmiştir. Zira konunun bir tarafında Müslüman bir ülke olan Pakistan, diğer tarafında Batı’nın desteğini alması olası bir Hindistan bulunmaktaydı. Dolayısıyla Türkiye o dönemde içinde bulunduğu jeopolitik riskler ve Batı’yla sürdürmek istediği iyi ilişkiler çerçevesinde Keşmir sorununu hassas bir şekilde ele almayı amaçlamıştır.

Hindistan’ın Keşmir’i 27 Ekim 1947 tarihinde işgale başlaması üzerine Keşmir sorununa ilişkin çeşitli haberler Türk basınında yer bulmuştur. Bu haberler genellikle yorum içermeyen ve daha çok Hindistan’dan elde edilen bilgilerden oluşmuştur. Örneğin Vatan gazetesinin 3 Kasım 1947 tarihli nüshasında “Hindistan’da Harp” başlığıyla okuyucuya duyurulan gelişmede, Keşmir sorununun Hindistan ile Pakistan’ın arasını açtığını belirten bir haber yayınlanmıştır. Haberde Hindistan ordusunun Keşmir’i Pakistanlı asilerden kurtarmak amacıyla bölgeye intikal ettiği bildirilmiştir.⁷⁴ İlerleyen günlerde, Pakistan ve Hindistan makamlarının bölgede yaşanan gelişmelere ilişkin yaptığı açıklamalar da zaman zaman basında yer bulmuştur. Nitekim Ulus gazetesi Cevahirlal Nehru’nun beyanatını sütunlarına taşıyarak Keşmir’in geleceğini Keşmir halkın kendisinin belirleyeceğini ve bölge müstevililerden kurtulana kadar Hint birliklerinin orada kalacağını aktarmıştır.⁷⁵ Dönemin basın taramaları içinde, 19 Kasım

⁷² Gönübol (Ed.) 1996, s. 191-197.

⁷³ Göktepe ve Seydi 2015, s. 198-205.

⁷⁴ “Hindistan’da Harp”, *Vatan*, 3 Kasım 1947, s. 1-3.

⁷⁵ “Keşmir için Hindistan Referandum Teklif Etti”, *Ulus*, 3 Kasım 1947, s. 4.

1947 tarihli *Vakit* gazetesinde çıkan bir yazı oldukça dikkate değerdir. “Komünizm Tehlikesi Karşısında Pakistan” başlıklı imzasız yazıda Keşmir’de yaşananların dünyanın zannettiğinden çok daha vahim olduğu ve taraflar arasında ilan edilmemiş bir savaşın sürdüğü ifade edilmiştir. Elinde yeterli mühimmat ve maddi imkân bulunmayan Pakistan’ın Amerika Birleşik Devletleri’nden yardım beklediği, aksi halde zayıf düşecek bir Keşmir’in eninde sonunda Sovyet nüfuzu altına gireceği vurgulanmıştır.⁷⁶ Bu durum, Türk basınının Keşmir sorununu yalnızca bölgesel bir çatışma olarak değil, Türkiye’nin de içinde bulunduğu Soğuk Savaş’ın küresel jeopolitiği ve antikomünist refleksleri çerçevesinde okumaya başladığını göstermesi bakımından önemlidir.

Sovyet tehdidiyle karşı karşıya kalınan bu dönemde uzak bir coğrafyada ortaya çıkan bir soruna taraf olmak, Türkiye’nin başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Batı’yla olan ilişkilerine zarar verebilirdi. Üstelik Keşmir sorunu ortaya çıktığında Batılı devletler de doğrudan taraf olmaktan kaçınmışlardı. Dolayısıyla Türkiye, Keşmir sorununun ilk döneminde aktif bir politika geliştirmek yerine, bir süre boyunca meseleyi yakından izleme ve bilgi edinme yolunu tercih etmiştir. Türk Hükümeti, Keşmir sorununun tırmandığı 1948 yılında, Türkiye’nin Yeni Delhi Büyükelçisi Ali Türk geldi vasıtasıyla sahadaki gelişmeleri takip etmiştir. Büyükelçilik kanalıyla gelen bu bilgiler genellikle yerel basında haberler, siyasi liderlerin beyanatlarının tercümeleri ve konu özelinde hazırlanan diplomatik raporlardan oluşmuştur. Türkiye bu sayede tarafların yaklaşımlarını analiz etmeye çalışmıştır. Örneğin Keşmir sorununun uluslararası bir boyut kazandığı 1948 yılında, Cevahirlal Nehru’nun Madras kentinde yaptığı açıklamalar sorunu okuma açısından önemli görülmüş ve Yeni Delhi Büyükelçiliği tarafından Türkçeye tercümesi yapılarak Dışişleri Bakanlığına gönderilmiştir. Nehru, 25 Temmuz 1948 tarihli bu konuşmasında Britanya Hindistanı’nın ikiye bölünmesinin başlangıçta her iki ülkeye de huzur ve refah getireceğini umduğunu ancak bölünmenin köklü sorunlar doğurduğunu belirtmiştir. Pakistan’ı yok etmek gibi bir niyetlerinin asla olmadığını, aksine böyle bir ihtimalin Hindistan’a da büyük zararlar vereceğini savunmuştur. Birleşmiş Milletlerin Keşmir sorununa gereken önemi vermediğinden ve Hindistan’ın hassasiyetlerinin dikkate alınmadığından yakınmıştır. Hindistan’ın laik bir yönetim şekli benimsediğini, Pakistan’ın ise bir İslam Devleti olma çabasında olduğunu belirterek Pakistan’ın siyasi yönelimini eleştirmiştir.⁷⁷ Pakistan’ın Keşmir’deki askerî varlığını uzun süre reddettikten sonra itiraf etmek zorunda kaldığını öne süren Nehru, bu durumun Pakistan’ın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ndeki tezlerini dayanaksız bıraktığını iddia etmiş ve Pakistan birlikleri arasında İngiliz askerlerin de bulunduğunu ileri sürmüştür.⁷⁸ Nehru’nun Madras’ta beyanat verdiği gün, Pakistan Maliye Bakanı Muhammet Rıyaz da Ankara’da beyanat vermiştir. 25 Temmuz 1948 tarihinde Türkiye’ye resmi bir ziyaret gerçekleştiren Muhammet Rıyaz, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından kabul edilmiş ve Ticaret Bakanı ile istişarelerde bulunmuştur. Ankara’da gazetecilerin sorularını yanıtlayan Rıyaz, Türkiye’de merak uyandıran Keşmir sorununa ilişkin açıklamalarda bulunmuştur. Keşmir sorununun özünü

⁷⁶ “Komünizm Tehlikesi Karşısında Pakistan”, *Vakit*, 19 Kasım 1947, s. 4.

⁷⁷ TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44860.218719.23.

⁷⁸ TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 8145.218719.19.

Hintlilerin İslam kültürünü yok etmek ve Müslümanları iktisaden yıkmak olarak tanımlamıştır. Müslümanların varlıklarını korumak için Pakistan'ı kurduklarını ifade eden Rıyaz, Hindistan'ın bölgede tek egemen güç olmak adına farklı dini grupları yok saydığını etmiştir. Ona göre Hindistan ordusu Keşmir'de kontrolü tamamen sağladıktan sonra bir plebisite gitmek istemektedir ve bu askeri baskı altında Keşmir halkının özgür iradesini sandığa yansıtması imkânsızdır.⁷⁹ Aynı gün verilen taban tabana zıt bu iki beyanat, Türk dış politikasının neden Keşmir konusunda temkinli ve denge gözetken bir pozisyonda kaldığını ve meseleyi neden bir süre daha yalnızca istihbari düzeyde takip etmekle yetindiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Türk basını Keşmir sorununa ilişkin detaylı bilgileri ve görüşleri 1948 yılından itibaren daha yüksek bir sesle ortaya koymaya başlamıştır. Bu dönemde çıkan haber ve yazılarda Keşmir halkının büyük çoğunluğu Müslüman olmasına rağmen Hintli mihracenin Hindistan'a katılma kararı almasının mantıksızlığı üzerinde durulmuş; bölgede yaşanan ihtilafın tüm Asya'yı sarabilecek büyük bir savaşa neden olabileceğine dikkat çekilmiştir.⁸⁰ Dönemin etkili kalemlerinden, İslam dünyasına dair geniş bilgisiyle öne çıkan Cumhuriyet gazetesi yazarı Ömer Rıza Doğrul⁸¹ Hindistan'ın Ankara Büyükelçisi Dewan Chaman Lall ile Cevahirlal Nehru'nun beyanatları üzerine bir görüşme gerçekleştirmiştir. Doğrul, bu görüşmede edindiği izlenimleri "Hindistan ve Pakistan ile Kışmir Meselesi" başlıklı makalesiyle haberleştirmiştir. Büyükelçi Lall, UNCIP'in ilk raporuna atıfta bulunarak daha önce bölgede düzenli bir askeri gücü olmadığını savunan Pakistan'ın nihayetinde Keşmir'deki askeri varlığını kabul etmek zorunda kaldığını belirtmiştir. Büyükelçiye göre Pakistan bu itirafa hukuki ve ahlaki meşruiyetini yitirmiştir. Zira Keşmir, mihracenin kararıyla resmen Hindistan toprağı haline gelmiş, Pakistan ise bu topraklara saldıran bir mütecaviz konumuna düşmüştür. Hintli diplomat bu aşamadan sonra iki ülke arasında köklü ilişkiler kurulmasının tüm Asya kıtası için büyük önem arz ettiğini ifade etmiştir.⁸² Büyükelçi'nin Ömer Rıza Doğrul'a verdiği bu beyanatlara bakıldığında Keşmir konusu Hindistan açısından bir oldubitti olarak tanımlanmaktadır. Doğrul yaklaşık iki hafta sonra Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde "Kışmir Meselesi Mühim Bir Harb Doğuruyor" adında yeni bir makale kaleme almıştır. Keşmir'de yaşananları ve Keşmir'i mevcut zalim idareden usanan on binlerce insanın kendilerini kurtarmak için ayaklandığı bir İslam memleketi olarak tanımlamıştır. Keşmir mihracesinin ülkede çoğunluğu oluşturan Müslümanların fikirlerini dikkate almadan Hindistan'a katıldıklarını ilan etmesinin hiçbir değer ifade

⁷⁹ "Pakistan Maliye Nazırının Beyanâtı", *Son Posta*, 27 Temmuz 1948, s. 7.

⁸⁰ "Müslüman Kışmir'in İstirabı", *Son Posta*, 26 Ekim 1948, s. 3; "Kışmir Meselesi", *Yeni İstanbul*, 18 Aralık 1948, s. 3; "Kışmir Meselesi", *Sebilürreşad*, 1 Aralık 1948, s. 360.

⁸¹ 1893 yılında Kahire'de doğdu. Birinci Dünya Savaşı sırasında Sebilürreşad ve Tasvir-i Efkâr'da yazılar yazdı. Mehmet Akif Ersoy'un kızı Cemile Hanım'la evlendi. 1925 yılında Vakit gazetesinde Türkiye-Mısır ilişkileri hakkında yazdığı yazılardan ötürü İstiklal Mahkemesi'nce yargılandıysa da beraat etti. 1940 yılında Eşref Edip, İsmail Hakkı İzmirli ve Kâmil Miras'la İslâm-Türk Ansiklopedisi'ni çıkardı. 1940-1950 yılları arasında Cumhuriyet gazetesinde köşe yazarlığı yaptı. 1950 yılında Demokrat Parti'den Konya milletvekili seçildi. Ayrıntılı bilgi için bkz: Uzun 1994, s. 489.

⁸² Ömer Rıza Doğrul, "Hindistan ve Pakistan ile Kışmir Meselesi", *Cumhuriyet*, 28 Kasım 1948, s.3.

etmediğini belirtmiştir. Doğrul'a göre sorunun çözümü için ya Keşmir halkının talepleri dinlenmeli ya da Keşmir'i Asya'nın İsviçre'si yapmak için Birleşmiş Milletler inisiyatif almalıydı. Aksi halde Keşmir sorununun tüm Asya'yı savaşa sürükleyebilecek bir durum halini alabileceğini ifade etmiştir.⁸³ Ömer Rıza Doğrul'un bu iki yazısı arasındaki ton farkı, Türk basınının bir yandan resmi diplomatik kanalların bakış açısını nesnel bir şekilde kamuoyuna aktarırken, diğer yandan tarihsel bağlar ve dini aidiyetler üzerinden Pakistan tezlerine duyduğu yakınlığı gözler önüne sermektedir.

Muhammet Rıyaz'ın Türkiye ziyaretinden birkaç ay sonra Hindistan Parlamentosuna mensup bir kadın milletvekili olan Kamaladevi Chattopadhyay'ın Türkiye'ye gelmesi son derece ilginçtir. Üstelik Rıyaz ile Chattopadhyay'ın Türkiye ziyaretleri arasındaki zaman dilimi, Türk basınında Keşmir sorunuyla ilgili Pakistan yanlısı köşe yazılarının da arttığı bir dönem olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye, geçmişte emperyalistlere karşı mücadele verip Cumhuriyet'i laik temellere oturtmuş Müslüman bir devlettir. Bu açıdan bakıldığında hem Pakistan'ın hem de Hindistan'ın Türkiye ile farklı açılardan kesişen özellikleri mevcuttu. Pakistan ve Hindistan'ın, aynı zamanda Birleşmiş Milletlerin kurucu üyelerinden biri olan Türkiye ile ilişkilerini güçlü tutmak ve Keşmir sorunu özelinde kendilerini ifade etmek niyetinde oldukları anlaşılmaktadır. İşte bu itibarla Rıyaz'ın ardından Chattopadhyay 1948 yılının aralık ayında Türkiye'ye gelerek çeşitli temaslarda bulunmuştur. Chattopadhyay Türk kamuoyunun Keşmir sorununa bakış açısını değerlendirmek, Hindistan karşıtı bir algı var ise bunu düzelterek fikirler sunmak niyetindeydi. Kendisi, 31 Aralık 1948 günü İstanbul Park Otel'de bir basın toplantısı düzenlemiş, toplantıda Türk gazetecilerin muhalif sorularıyla karşı karşıya kalmıştır. Chattopadhyay, Türk gazetecilerin Keşmir sorununa ilişkin sorularına cevap vermeden önce Hindistan'da yaşanan bazı gelişmeleri Türk devrimiyle ilişkilendirme çabası içine girmiştir. Örneğin Hindistan'daki kadın doktor ve avukat sayısının sürekli arttığını, kadınlara 1922 yılında seçme, 1926 yılında seçilme hakkı verildiğini ifade etmiştir. Parlamentodaki kadın milletvekili oranına bakıldığında Hindistan'ın Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'nden sonra en çok kadın vekil oranına sahip ülke olduğunu öne sürmüştür. Ardından konuyu Keşmir sorununa getiren Chattopadhyay, Haydarabad'ın nüfusunun çoğunluğu Hindu olduğundan Hindistan'ın gördüğü lüzum üzerine burayı işgal ettiğini ifade etmiştir. Keşmir'de ise çoğunluk Müslümanlardan oluşsa da Hindistan'ın Keşmir'de plebisit yapılana kadar koruma vazifesini sürdüreceğini söylemiştir.⁸⁴

Türkiye'nin Yeni Delhi Büyükelçisi Ali Türkgeldi'nin Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 22 Şubat 1949 tarihli raporda, Pakistan'ın lideri Muhammed Ali Cinnah'ın vefat edip yerine Ali Liyakat Han'ın geçmesi, Keşmir sorununun çözümünde bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Zira Liyakat Ali Han, Muhammed Ali Cinnah'a göre Keşmir sorununa daha ılımlı yaklaşmaktadır. Üstelik Pakistan o dönemde ekonomik değeri olan jüt bitkisini yetiştiriyor, Hindistan ise Pakistan'dan ithal ettiği bu bitkiden, başta çuval olmak üzere, ip, halat ve benzer ürünler üretiyordu. Jüt, Hindistan için son derece

⁸³ Ömer Rıza Doğrul, "Kışmır Meselesi Mühim Bir Harb Doğuruyor", *Cumhuriyet*, 16 Aralık 1948, s. 3.

⁸⁴ "Hind Mıhraceleri Tasfiye Edilecek", *Yeni Sabah*, 1 Ocak 1949, s. 1-5.

değerli bir hammaddeydi. Hindistan ile Pakistan arasındaki anlaşmazlık iki ülke arasındaki jüt ticareti ve üretimini doğrudan etkilemişti. Ali Türkgeldi, iki ülke arasındaki jüt ticaretinin son bulmasının ciddi iktisadi sonuçları olacağından tarafların Keşmir sorununa daha yapıcı bakabileceği ihtimalinden söz etmiştir. Buna karşın Keşmir'deki mevcut durumun yüksek ihtimalle Hindistan'ın lehine sonuçlanabileceğini ifade etmiştir.⁸⁵ Türkiye gerek sorunun çözümünde gördüğü muğlaklıklar gerekse Soğuk Savaş döneminin dengeleri gereği Pakistan ve Hindistan'a eşit şekilde yaklaşmayı tercih etmiştir. 1949 yılında Türkiye dikkat çeken bir adım atarak hem Hindistan hem de Pakistan ilişkileri pekiştirecek kuruluşları faaliyete geçirme yoluna gitmiştir. İlk olarak 13 Haziran 1949 tarihinde merkezi Ankara olan Türkiye-Hindistan Kültür Derneği kurulmuştur.⁸⁶ Yaklaşık bir hafta sonra, 21 Haziran 1949 tarihinde ise merkezi İstanbul olan Türkiye-Pakistan Kültür Cemiyeti kurulmuştur.⁸⁷ Bu kuruluşlar sayesinde kültürel faaliyetler düzenlenerek iki ülkeyle de dostluk ilişkilerinin pekiştirilmesine çalışılmıştır.

1949 yılından itibaren Keşmir sorunuyla ilgili Türk basınında oldukça sağduyulu ve nesnel yazılar çıktığı görülmektedir. Bunlardan biri, Son Posta gazetesinde “Siyaset Alemi” adlı köşenin sahibi olan Selim Ragıp Emeç'in yazılarıdır. Emeç, “Hint-Pakistan Geçimsizliği” başlıklı bir yazısında meseleyi şu şekilde ele almıştır: Hindistan'ın bağımsızlığına kavuşması çok hayırlı bir hadise olacakken aynı ırktan gelen bu insanların Hint ve Müslüman devletler olarak ayrılması birtakım kötü olaylara neden olmuştur. Zira ülke nüfusunun çoğunluğuna sahip Hindular, tek devlet olarak var olmak yerine kendilerinin çoğunlukta yaşadığı büyük bir bölgede Hindistan'ı kurarak Müslümanlardan ayrılmışlar ve Müslümanların çoğunlukta yaşadığı, Hindistan'ın küçük bir bölümünü oluşturan bölgede Pakistan'ın kurulmasına neden olmuşlardır. Bu taksim neticesinde sanayi alanları Hindistan'da kalmış, Pakistan ise ağırlıklı olarak tarım arazilerinden oluşmuştur. Buna ek olarak Hindistan, hükümdarı Müslüman olan ve Pakistan'a katılmak isteyen Haydarabad'ı nüfus çoğunluğu Hindu olduğu gerekçesiyle işgal etmiştir. Aynı Hindistan, nüfus çoğunluğu Müslüman olan ancak mihracesi Hindu olan Keşmir'in önemli bir kısmını mihracenin Hindistan'a katılmak istemesi sebebiyle işgal etmiştir. Bu hususun açıkça ortaya konarak eleştirildiği yazıda, bir milletin sadece bağımsızlık elde etmesinin o ülkenin huzur ve refaha kavuşmasını garanti etmediği vurgulanmıştır.⁸⁸ Son Posta gazetesinin 26 Ekim 1949 tarihli sayısında çıkan bir yazıda Keşmir sorununa yer verilmiştir. Yazıda Hindistan tezlerine göre Keşmir halkının büyük çoğunluğu Hindistan'a katılmak istediği ifade edilmiştir. Ancak bölgeye giden Batılı gazetecilerin dahi Hindistan'ın bu tezini yalanlayan, Keşmirlilerin Pakistan'a katılmak niyetinde olduğunu anlatan yazılar yazdığı belirtilmiştir.⁸⁹ Bunun üzerine Hint Büyükelçiliği Basın Müşavirliği bu yazıya uzunca bir cevap vermiş, tarafsız bir yayın politikası izlediklerini öne süren Son Posta da bu cevabı sütunlarına taşımıştır. “Kişmir

⁸⁵ TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44860.218719.3.

⁸⁶ İzmir 2023a, s. 3.

⁸⁷ İzmir 2023b, s. 3.

⁸⁸ Selim Ragıp Emeç, “Hint-Pakistan Geçimsizliği”, *Son Posta*, 29 Eylül 1949, s. 3.

⁸⁹ Selim Ragıp Emeç, “Müslüman Kişmir'in İstırabı”, *Son Posta*, 26 Ekim 1949, s. 3.

ve Pakistan Hint Anlaşmazlığı” başlığıyla verilen Hint Büyükelçiliğinin cevabında, Hindistan ve Pakistan’ın 1947 yılında Keşmir’i kendi haline bırakmak ve hangi ülkeye katılacağı konusunu plebisit yolu ile çözmek üzerinde anlaştığını ancak Pakistan’ın saldırıya geçerek Keşmir’de işgale başladığı iddia edilmiştir. Cevapta ayrıca, bunun üzerine Keşmir mihrasesinin Hindistan’a katılma talebinin kendileri tarafından kabul edilerek bölge halkını Pakistan saldırısından kurtarmak için harekât düzenlediklerini ileri sürülmüştür.⁹⁰ Ardından Son Posta, Hint Büyükelçiliğine cevap niteliğinde bir yazı daha yayınlamıştır. Bu yazıda Hindistan Büyükelçiliğinin cevabı Haydarabad örneği üzerinden eleştirilmiştir. Öyle ki Haydarabad halkının çoğunluğu Hindu, mihrasesi ise Müslümandır. Mihrace Pakistan’a katılmak istediye de Hindistan buna karşı çıkarak Haydarabad’ı işgal etmiştir. Halkın çoğunluğu Müslüman, mihrasesi Hindu olan Keşmir de benzer şekilde Hindistan işgaline maruz kalmıştır. Son Posta, bu ikilemden yola çıkarak Hindistan Büyükelçiliğinin cevabını bir tezat olarak nitelemiştir. Ayrıca bizzat Hint hükümeti tarafından Keşmir’e davet edilen Tribune de Genève gazetesi muhabirinin kendi köşesinde Hindistan’ı eleştirdiği yazısından bir kesiti de cevaba eklemiştir: *“Halkının çoğunluğu Müslüman olan toprakları tahliye kabul etmiş olan Hindistan; ahalisi baştan başa Müslüman olan Keşmir’i tahliye etmemeli midir?”*⁹¹ Türk basınında Keşmir sorunuyla ilgili Pakistan tezlerini destekleyen bu ve benzer yazılar kuvvetle muhtemel Pakistan’da da yankı bulmuş olacak ki çok kısa bir süre sonra Türkiye’yi ziyaret eden Azad Keşmir Başkanı Serdar Muhammet İbrahim basına bu yönde önemli bir beyanat verecektir.

Serdar Muhammet İbrahim, Keşmir sorununun çözümüne yönelik diplomatik girişimlerde bulunmak amacıyla 1950 yılının ocak ayında Birleşmiş Milletler nezdinde bir dizi görüşme gerçekleştirmiştir. Buradaki temaslarının ardından, dönüş yolunda Türkiye’ye de uğrayan İbrahim, 29 Ocak 1950 tarihinde İstanbul’a gelmiştir. Burada üç gün geçirdikten sonra Ankara’ya hareket etmiştir.⁹² 8 Şubat 1950 tarihinde Türkiye’den ayrılmadan önce bir basın toplantısı düzenleyerek Keşmir sorunu ve Türkiye’ye dair görüşlerini şu sözlerle dile getirmiştir: *“Her sınıf halk tabakası ile temasta bulunduktan sonra şu kanaate vasil oldum: Türkler Keşmir hakkındaki Pakistan ihtilafını samimiyetle anlamaya çalışmışlardır. Türkiye’de temas ettiğim Türklere ve Türk basın mensuplarına verdiğim izahattan sonra Türklerin iktisadi ve coğrafi bakımdan durumumuzu anlamış olduklarına emin bulunuyorum. Türkler davamızı bir hürriyet sahası telakki etmektedirler. Türkiye kendisi bizzat bir istiklal savaşı yapmış olduğu ve tarihte hürriyetini muhafaza için çok müşkül zamanlar geçirmiş olduğu cihetle bu memleket halkı Keşmirlielerin fevkalade güç şartlar altında girişmiş oldukları istiklal mücadelesini kolayca anlayabilir. Sadece haritaya bakmakla Türkler vaziyeti idrak etmiş ve Keşmir’in hemen hemen Pakistan’ın bir parçası olduğunu anlamışlardır... Beraberimde Pakistan ve Keşmir halkına Türk halkının mesajını götürüyorum. Bu mesaj bir iyi temenni ve kardeşane teşvik mesajıdır. Keza Türkiye’yi ziyaretim esnasındaki iki olayın hatırasını da beraber götürüyorum. Bunlardan biri yalnız*

⁹⁰ “Keşmir ve Pakistan Hint Anlaşmazlığı”, *Son Posta*, 1 Kasım 1949, s. 3-6.

⁹¹ Selim Ragıp Emeç, “Keşmir Meselesinde Pakistan Hakkı”, *Son Posta*, 3 Kasım 1949, s. 3.

⁹² “Hür Keşmir Başkanı Dün Gelemedi”, *Son Posta*, 29 Ocak 1950, s. 3.

*Türkiye’de değil fakat Müslümanların bulunduğu her yerde büyük saygı ile anılan Büyük Atatürk’ün kabrini ziyaret etmek fırsatına nail olmam, diğeri de hastanede tanışmak şerefine mazhar olduğum büyük şair Yahya Kemal Beyatlı’yı ziyaretimdir. Büyük şairin şahsiyet ve samimiyeti bende derin bir intiba bıraktı... Türkiye’den ayrılırken Türk halkından şunu rica ediyorum: Keşmir ve Keşmir halkı için dua etsinler.”*⁹³ Serdar Muhammet İbrahim, verdiği beyanatla Türk basınında filizlenmeye başlayan Pakistan yanlısı tutuma dikkat çekmiş, ayrıca Türkiye’nin ilk Pakistan Büyükelçisi olan Yahya Kemal Beyatlı’yı⁹⁴ da anarak iki ülke arasında gelişen dostane ilişkilere vurgu yapmıştır. Beyatlı, görev süresi boyunca Pakistan makamlarıyla iyi ilişkiler kurarken, Hindistan’ın tepkisini çekecek açıklamalardan da özenle kaçınmıştır. Nitekim büyükelçilik görevine başlamadan önce Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, onuruna bir yemek tertip etmiştir. İnönü bu yemekte Beyatlı’dan, Hindistan’ı rahatsız edecek dini söylemlerden uzak durmasını ancak Pakistan’ın 80 milyonluk nüfusuyla en büyük Müslüman devleti olduğu gerçeğini de diplomatik bir dille vurgulamasını rica etmiştir.⁹⁵

Ali Türkgeldi 12 Eylül 1950 tarihinde Dışişleri Bakanlığına gönderdiği bir diğer raporda; Hindistan’ın Keşmir sorununun çözümü için Pakistan ordularının bölgeden tamamen çekilmesini şart koştuğunu, ardından yapılacak bir plebisit ile Keşmir’in geleceğinin tayin edilebileceğini belirttiğini aktarmıştır. Ayrıca Hindistan’ın kendi para birimini devalüe ettiğini, Pakistan’ın da 1950 yılı içinde buna aynı şekilde karşılık vermesinin Hindistan cephesinde memnuniyet yarattığını raporlamıştır. Türkgeldi bu gelişmeye rağmen Keşmir sorunu çözülmedikçe iki ülke arasında yaşanacak diğer gelişmelerin herhangi bir olumlu sonuç doğurmayacağını da eklemiştir.⁹⁶ Raporun devamında, Keşmir Olağanüstü Hal Yöneticisi Şeyh Abdullah ile yaptığı görüşmeye değinen Türkgeldi, sorunun bir çıkmaza girdiğini ve Şeyh Abdullah’ın mevcut durumdan memnuniyet duyduğunu ifade etmiştir.⁹⁷ Rapordan anlaşılacağı üzere Türk diplomasisinde Keşmir sorununun kısa vadede çözülemeyeceğine dair kanaat oluşmuş; böylece Türkiye ikili ilişkilerde Pakistan ve Hindistan’a karşı eşit mesafedeki tutumunu sürdürmüştür.

1951 yılının ocak ayında Keşmir sorunuyla ilgili olarak doğrudan Türkiye’yi ilgilendiren ilginç bir gelişme yaşanmıştır. Afganistan’da görevli Türk Eğitim Heyeti üyelerinden Binbaşı Necmettin Reginsu⁹⁸ ve Yüzbaşı Necdet Bil görev gereği

⁹³ “Serdar M. İbrahim’in Ayrılırken Verdiği Demeç”, *Son Posta*, 9 Şubat 1950, s. 2.

⁹⁴ Şair, yazar, siyasetçi ve diplomat kimliğiyle bilinen Yahya Kemal Beyatlı’nın Dışişleri ile ilk teması 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması’nı müzakere eden heyetin delegesi olmasıyla başlamıştır. TBMM ikinci dönem Urfa vekilliği görevinde de bulunan Beyatlı Varşova, Madrid ve Lizbon elçisi görevinde bulunmuştur. 1947 yılında ise yeni kurulmuş olan Pakistan’a atanan ilk Türk Büyükelçisi olmuştur. Yaklaşık on ay süren bu görev süresince Pakistan devlet ricalinden yakın ilgi görmüş, Türkiye ile Pakistan arasında güçlü ilişkilerin kurulmasına katkı sağlamıştır. Bilgi için bkz: Nuza 1994, s. 187-190.

⁹⁵ Erim 2005, s. 250.

⁹⁶ TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44777.215603.47.

⁹⁷ TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44971.218569.82.

⁹⁸ İlgili arşiv belgesinde soy ismi Reginsu olarak geçse de Ergunsu olduğu bilinmektedir. Kaynak için bkz: Yaşar 2020, s. 68.

Karaçi'den geçtikleri sırada Pakistan Associated Press muhabirine bir mülakat vermişlerdir. Subaylar açıklamalarında, Keşmir davasının Türkiye'de tam bir anlayışla karşılandığını ve Keşmir'in Pakistan'a ait olduğundan şüphe duyulmadığını ifade etmişlerdir. Subayların bu röportajı Türkiye'yi Hindistan ile olan ilişkilerinde diplomatik bir krize sürükleyebilir ve küresel ölçekte izlediği politikaya zarar verebilirdi. Durum üzerine harekete geçen Dışişleri Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığına bir yazı göndererek ordu mensuplarının uluslararası konularla ilgili şahsi fikir muhafaza edebileceklerini, buna karşın bu tip meselelerde kamuya beyanat verme yetkisinin yalnızca hükümet sözcülerine ait olduğunun altını çizmiştir.⁹⁹ Bu olay, krizin tarafları olan ülkelerin kamuoyunda geniş yankı bulmadığı gibi Türkiye de attığı bu adımla taraflara eşit mesafede kalma kararlılığını koruyarak subayların açıklamalarının devlet politikasını yansıtmadığını ortaya koymuş oldu.

Türkiye'nin Keşmir sorunu özelinde Pakistan ve Hindistan'a karşı sürdürdüğü eşit mesafeli yaklaşımdan uzaklaştığı ilk gelişme, 1951 yılının ocak ayında toplanan ve Türkiye adına Ömer Rıza Doğrul'un katıldığı Dünya Müslüman Konferansı'nda alınan karar olmuştur. Kararda, Keşmir'in ekonomik, kültürel, coğrafi açıdan Pakistan'ın ayrılmaz bir parçası olduğu ifade edilmiştir. Keşmir halkı ve mücahitleri mihracenin tiranlığına ve Hint ordusuna karşı gösterdiği mücadeleden ötürü tebrik edilmiş, Birleşmiş Milletler sorunun adil çözümü için herhangi bir erteleme olmaksızın göreve davet edilmiştir. Çözüm olarak plebisit gösterilmiştir. Ayrıca tüm Müslüman ülkelere Birleşmiş Milletlerdeki kendi daimî temsilciliklerine telgraf göndererek Pakistan'ın haklı davasına destek vermeleri için çağrıda bulunmaları kararlaştırılmıştır.¹⁰⁰ Buna ek olarak 1951 yılında Pakistan Dışişleri Bakanı Muhammed Zafarullah Han ile Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Daimî Temsilcisi Selim Rauf Sarper arasında gerçekleşen görüşme de ilgi çekicidir. Türkiye, 1951 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi geçici üyesi olarak bulunmaktaydı. Geçici üyeliğe Orta Doğu kontenjanından dâhil olmuştu ve 1952 yılında üyelik süresi sona ermiş olacaktı. Zafarullah Han, Türkiye'den boşalacak üyeliğe sahip olmak için Türkiye'den yardım istemiştir. Bunun için Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Daimî Temsilcisi Selim Rauf Sarper ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Zafarullah Han, Güvenlik Konseyi geçici üyeliği için Dominyonlara tahsis edilmiş olan kontenjanın Yeni Zelanda'ya ayrıldığını fakat Yeni Zelanda'nın sırasını Pakistan'a devretmek istediğini, Güney Afrika'nın ise ülkede bulunan Hintlilere uyguladıkları kötü muameleden ötürü Genel Kurul'da oy almasının mümkün olmadığını ifade etmiştir. Selim Rauf Sarper'in Dışişleri Bakanlığına gönderdiği şifrede, Zafarullah Han'ın talebinin karşılanmasının çok yerinde bir karar olacağı zira Güvenlik Konseyi'nde Türk dostu bir ülkenin olmasının Türkiye'ye faydalar sağlayabileceği belirtilmiştir. Birleşmiş Milletlerin bir sonraki genel kurulunda Pakistan, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine seçilmiştir.¹⁰¹ Türkiye, dış politikasını doğrudan bağlamayan sivil bir konferans kararına dahil olarak ve Birleşmiş Milletler kulislerinde Pakistan'a destek olarak, taraflara karşı

⁹⁹ TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44797.216008.1.

¹⁰⁰ TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44979.218372.62.

¹⁰¹ TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44843.216383.133.

takındığı eşit mesafeli yaklaşımı Pakistan lehine bir bakıma hayırhah bir tutuma dönüştürmüştür.

1951 yılında Keşmir konusunda Türkiye'nin desteğini sağlamak adına Pakistan tarafından bazı beyanatların verildiği görülmektedir. Bunlardan birincisi, 26 Şubat 1951 tarihinde Pakistan'ın Türkiye Büyükelçisi Mian Beşir Ahmet'in elçilik binasında düzenlediği basın toplantısıdır. Büyükelçinin bu toplantıda anlattıklarının bir kısmı Keşmir sorununun özeti niteliğinde olduğu gibi Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından da tutanak altına alınmıştır. Mian Beşir Ahmet'e göre, 1947 yılında Britanya Hindistanı Hindu ve Müslümanların yoğun olarak yaşadığı yerler özelinde ikiye ayrılarak Pakistan ve Hindistan devletleri ortaya çıkmıştır. Yine Müslümanların çoğunlukta yaşadığı Keşmir ise bu ilkenin dışında tutularak Keşmir mihrasesinin girişimleri ve Hindistan yönetiminin hırslarıyla Hindistan'a ilthak etmiştir. Keşmir halkına sorulmadan atılan bu adımın neticesinde Keşmir'de Müslümanlara yönelik katliamlar yapılmış, Pakistan ise katliamları durdurmak için sürece müdahil olmuştur. Keşmir'in batısında kurulan Azad Keşmir'deki Pakistan varlığıyla birlikte Pakistan ve Hindistan orduları karşı karşıya gelmiş ve çeşitli çarpışmalar yaşanmıştır. Keşmir sorunun çözümü için Birleşmiş Milletler çatısı altında UNCIP kurulduysa da komisyonun çabaları ateşkesten öteye geçememiştir. Sorunun çözümü için komisyonun önerdiği pek çok teklifi Pakistan kabul etmiş, Hindistan ise reddetmiştir. Nihayetinde Keşmir sorunu çözümsüz ve muğlak kalmıştır. Bu noktada Pakistan, Keşmir halkının baskı altında kalmadan özgürce oy kullanıp kendi geleceklerini kendileri tayin etmeleri düşüncesini savunmuştur. Mian Beşir Ahmet, basın toplantısının devamında Türkiye'nin Keşmir sorunuyla ilgili Birleşmiş Milletler nezdinde Pakistan'ı destekleyeceğini umduğunu, zira Sovyetlerin Boğazlar ve üç şark vilayeti üzerinde talepleri gündeme geldiğinde Pakistan'ın Türkiye'ye destek vermiş olduğunu ifade etmiştir. Bu açıklamayla ilgili olarak Hindistan Maslahatgüzarlığı Türk Dışişleri Bakanlığına danışmış olacak ki Türk Dışişleri de Mian Beşir Ahmet'in böyle bir beyanı olup olmadığını Anadolu Ajansı Umum Müdürlüğüne sormuş ve beyanın büyükelçi tarafından sarf edilmiş olduğu yanıtını almıştır.¹⁰²

Keşmir sorusunda Türkiye'nin desteğini sağlamak adına Pakistan tarafından verilen ikinci beyanat, Pakistan Dışişleri Bakanı Muhammed Zafarullah Han'dan gelmiştir. Detaylarına daha önce değindiğimiz, 1951 yılının mart ayında New York'a bağlı Lake Success'te toplanan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Pakistan'ı temsil eden Muhammed Zafarullah Han, Karaçi'ye döndükten sonra basına açıklamalarda bulunmuştur. 19 Mayıs 1951 tarihinde gerçekleşen bu basın toplantısı, Türkiye'nin Karaçi Büyükelçiliği tarafından takip edilerek Dışişleri Bakanlığına rapor edilmiştir. Muhammed Zafarullah Han'ın beyanatında dikkat çeken en önemli noktalardan biri Keşmir sorununun çözilememesi halinde konunun Uluslararası Adalet Divanı tarafından tahkime götürülmesi teklifinin Pakistan tarafından kabul edilip Hindistan tarafından reddedildiğini belirtmesi olmuştur. Bakan, bir gazetecinin Türkiye'nin Keşmir sorununa yaklaşımına dair sorusuna ise Türkiye'nin Pakistan'a

¹⁰² TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44797.216008.31.

derin bir sempati beslediğini ifade ederek cevap vermiştir.¹⁰³ Süreçle ilgili olarak Türk basınında da çeşitli haber ve yorumların yer aldığı görülmektedir. Örneğin 22 Nisan 1951 tarihli Vatan gazetesinde, Keşmir konusunda saldırgan olan tarafın Hindistan olduğu açıkça vurgulanmıştır. 4 Mayıs 1951 tarihinde Hürriyet gazetesinde ise “Keşmir Sorunu” başlığıyla yayımlanan bir haberde, Keşmir’in geçmişte İngiltere tarafından para karşılığı Gulab Singh’e satılmasının ve çoğunluğu Müslümanlardan oluşan bu bölgenin Hindistan tarafından işgal edilmesinin, durumu içinden çıkılmaz bir hale sürüklediği belirtilmiştir. Gelineen noktada Hindistan’ın yanlış bir yolda ilerlediği, oysa Pakistan ile Keşmir’in coğrafi ve dini olarak bir bütünlük taşıdığı şu sözlerle dile getirilmiştir: *“Coğrafya ve din Keşmir’i Pakistan’ın bir parçası haline getirmektedir. Keşmir’in ekonomik çıkarları Pakistan’a katılımı gerekli kılmaktadır. Zira Keşmir’in ticareti her daim Pakistan üzerinden yürütülmüştür. Hindistan tüm bunların farkında değil mi?”*¹⁰⁴ 16 Mayıs 1951 tarihli The Daily Mail’da çıkan bir yazıda da Keşmir sorununun çözümü için Pakistan’ın tüm sorumluluklarını yerine getirdiği, Hindistan’ın ise uzlaşmaz bir tavır sergilediği belirtilmiştir. Yazıda ayrıca, Pakistan’ın “Yurtta sulh, cihanda sulh” ilkesini benimsediği ve bu durumun Türkiye ile Pakistan arasındaki yakınlığı bir kez daha ortaya koyduğu ifade edilmiştir.¹⁰⁵ Pakistan’ın Keşmir sorunda Türkiye’yi taraf yapma çabası olarak görülebilecek bu beyanatlar amacına ulaşmamış; Türkiye, Pakistan ve Hindistan’a eşit mesafede kalmayı sürdürmüştür. Nitekim Türkiye, her iki ülkeyle de 1951 yılında dostluk antlaşmaları imzalamıştır. 1949 yılında Pakistan ve Hindistan ile kurulan dostluk cemiyetleri, 26 Temmuz 1951 tarihinde imzalanan Türkiye-Pakistan Dostluk Antlaşması ile 14 Aralık 1951 tarihli Türkiye-Hindistan Dostluk Antlaşması’nın altyapısını oluşturmuştur. İki ülkeyle yapılan antlaşmaların metinleri hemen hemen aynıydı. Buna göre iki ülke karşılıklı dostane ilişkileri geliştirmeye çalışacak, diplomatik misyon görevlileri mükabiliyet esasına göre çeşitli imtiyaz ve muafiyetlerden yararlanacaktı. İki ülke vatandaşları da taraf ülkenin mahkemelerine müracaat etme ve adli teşkilattan yararlanma hakkına sahip olacaktı. İki ülke ticaret, gümrük, seyahat, havacılık, kültürel işler, suçluların iadesi ve her iki milleti ilgilendiren diğer konularda münasebetlerini, yürürlükte bulunan hukuki anlaşmalara göre düzenleyecekti. Söz konusu antlaşmaların uygulanması ve yorumlanması sırasında çıkabilecek anlaşmazlıkların ise karşılıklı müzakere yoluyla çözülmesi öngörülmüştür.¹⁰⁶ Bunlara ek olarak Türkiye-Pakistan Dostluk Antlaşması’nda iki ülke arasındaki tüm meselelerin dostluk ve barış yoluyla çözülmesi ve diplomatik yollara başvurulması, herhangi bir sorun ortaya çıkması durumunda Birleşmiş Milletlere müracaat edilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁰⁷ Dışişleri Bakanı Mehmet Fuat Köprülü antlaşmaların imzalanıp meclis onayına sunulduğu sırada yaptığı konuşmada, Pakistan ile Hindistan arasındaki anlaşmazlığı üzüntüyle takip ettiklerini belirtmiştir. Köprülü, Keşmir sorunuyla ilgili olarak taraflara itidal tavsiyesinde bulunduklarını vurgulayarak,

¹⁰³ TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44971.218569.54.

¹⁰⁴ TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44983.218055.144.

¹⁰⁵ TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44983.218055.144.

¹⁰⁶ İzmir 2023a, s. 3.

¹⁰⁷ İzmir 2023b, s. 3.

Türkiye'nin her iki ülkeyle de dostane ilişkilerini sürdürdüğünü ifade etmiştir.¹⁰⁸ 1951 yılında Pakistan'ın Keşmir sorununda Türkiye'nin desteğini alma yönündeki diplomatik ve basın odaklı girişimlerine karşılık, Türkiye hem Pakistan hem de Hindistan ile eş zamanlı olarak benzer dostluk antlaşmaları imzalayarak itidalli bir dış politik çizgide kalmaya gayret etmiştir.

Türkiye'nin hem Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi geçici üyeliği hem de Hindistan ve Pakistan ile geliştirdiği dengeli münasebetler, Hindistan'ın Türkiye'ye stratejik bir önem atfetmesini sağlamıştır. Bu diplomatik konumlama nedeniyle Hindistan, kriz dönemlerinde Keşmir sorununa dair Türkiye'yi bilgilendirme ihtiyacı hissetmiştir. Delhi Anlaşması'na zemin hazırlayan süreçte, 14 Ocak 1952'de Hindistan'ın Ankara Büyükelçisi Chandra Shekhar Jha, Dışişleri Bakanı Mehmet Fuat Köprülü ile bir araya gelerek Keşmir sorunundaki son gelişmelere dair izahatta bulunmuştur. Görüşmede Büyükelçi Jha; Hindistan'ın askersizleştirme hususunda yeni bir plan sunduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda Pakistan'ın bölgedeki askerî unsurlarını ilk aşamada 7.000 seviyesine çekmesi durumunda, Hindistan'ın da kendi kuvvetlerini 27.000'e indirmeyi taahhüt ettiğini ifade etmiştir. Planın ikinci aşamasında ise Pakistan'ın tüm askerî birliklerini tahliye ederek bölgede yalnızca 4.000 kişilik bir polis gücü bulundurması öngörülmüş, buna karşılık Hindistan'ın bölgedeki asker mevcudunu 21.000'e düşüreceği beyan edilmiştir. Söz konusu teklifin Pakistan tarafından olumlu karşılanacağını ümit eden Büyükelçi Jha, Birleşmiş Milletlerin çözüm sürecini sekteye uğratabilecek nitelikte bağlayıcı bir karar almasını engellemek adına Türkiye'nin desteğini talep etmiştir. Köprülü ise Türkiye'nin her iki ülkeyle de dostane ilişkilere sahip olduğunu vurgulayarak, sorunun barışçıl yöntemlerle çözülmesini umut ettiklerini ve Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Daimi Temsilciliği'ne konuyla ilgili bilgi vereceğini ifade etmiştir.¹⁰⁹ Diğer taraftan, Büyükelçi Beyatlı, Dr. Graham'ın Karaçi ziyareti sırasında kendisiyle sorunun genel gidişatı hakkında görüşmüştür. Beyatlı, Dr. Graham'ın sorunun çözümüne dair inancını yitirmesine karşın, görevi gereği iyimser bir tutum sergilemeye devam ettiğini gözlemlemiştir.¹¹⁰ Bu karamsar tabloya karşın Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Daimi Temsilciliği, tarafların çözüm adına üst düzey müzakereleri sürdürdüğü bilgisini edinmiştir.¹¹¹ Bahse konu olan bu görüşmeler, 24 Temmuz 1952 tarihinde taraflar arasında Delhi Anlaşması'nın imzalanmasıyla neticelenen diplomatik süreci teşkil etmiştir.

Türkiye, neticesiz kalan Delhi Anlaşması'nın ardından da Keşmir sorununa yönelik ilgisini sürdürmüştür. 1952 yılında NATO'ya üye olan Türkiye, Batı Bloku bünyesinde kurulması öngörülen bölgesel paktlar ekseninde bölge ülkeleriyle olan münasebetlerini devam ettirmiştir. Bu doğrultuda, Yahya Kemal Beyatlı'nın halefi olarak Türkiye'nin Karaçi Büyükelçiliği görevine atanan Selahattin Arbel, yoğun diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Arbel, 7 Mart 1953 tarihinde Pakistan Dışişleri

¹⁰⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Cilt: 11, Toplantı: 2, On Dokuzuncu Birleşim, 19 Aralık 1951, s. 232.

¹⁰⁹ TDA, Fon Kodu: 531, Yer No: 44477.212759.32.

¹¹⁰ TDA, Fon Kodu: 531, Yer No: 44477.212759.15.

¹¹¹ TDA, Fon Kodu: 531, Yer No: 44477.212759.4.

Bakanı Muhammed Zafarullah Han ile bir araya gelerek Keşmir sorunu ve Pakistan'ın dış politika stratejileri üzerine bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmede Pakistan tarafı, Delhi Anlaşması'nın askıda kaldığını ve Hindistan'ın Keşmir sorununu kasıtlı olarak çözümsüzlüğe ittiğini düşündüklerini dile getirmiştir. Büyükelçi Arbel'in, Orta Doğu'da bir savunma paktı kurulması halinde Pakistan'ın tutumunun ne olacağına dair sorusuna Zafarullah Han, böyle bir teklifin karşısında mevcut konjonktürü değerlendirerek karar verebileceklerini ifade etmiş ve olası bir ittifak için diplomatik esneklik göstermiştir.¹¹² Bu süreçte, Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, Sovyet tehdidine karşı Orta Doğu'da bir savunma paktı tesis etmek amacıyla 19 Mayıs 1953 tarihinde kapsamlı bir bölge seyahatine çıkmıştır. Yirmi gün süren bu ziyaretler kapsamında Dulles, 25-27 Mayıs 1953 tarihlerinde Türkiye'de temaslarda bulunmuştur. Planlanan pakta Türkiye'nin üstleneceği rol müzakere edilirken Dulles, söz konusu pakta Pakistan'ın da dâhil edileceğini belirtmiştir.¹¹³ Türkiye ile Pakistan arasında jeopolitik düzlemde gelişen bu ilişkiler, kültürel sahaya da yansımıştır. Nitekim 29 Haziran 1953 tarihinde Türkiye adına Mehmet Fuat Köprülü, Pakistan adına ise Büyükelçi Gazanfer Ali Han tarafından Kültür Anlaşması imzalanmıştır.¹¹⁴ Bu anlaşmayla Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ile Karaçi/Lahor Üniversitesi arasında öğrenci, akademisyen ve kürsü mübadelesinin önü açılmıştır.¹¹⁵ Karşılıklı olarak atılan bu adımlar, Pakistan'ın dış politikasında Türkiye'nin stratejik önemini artırmıştır. Şeyh Abdullah'ın tutuklanması ve Bakşi Gulam Muhammed'in Cemmu ve Keşmir Başbakanlığı görevine getirilmesiyle bölgedeki gerilim yeniden yükselmiştir. Hindistan'ın, Pakistan'ın bölgeye askerî tahkimat yaptığına yönelik iddiaları üzerine Zafarullah Han; 15 Ağustos 1953 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Türkiye büyükelçilerine resmi bir beyanatta bulunarak kendilerini sınır hattında inceleme yapmaya davet etmiştir.¹¹⁶ Zafarullah Han'ın, küresel aktörler olan Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'nin yanı sıra Türkiye'yi de bu sürece dâhil etmesi, Türkiye'ye duyulan güven ve dostluğun ötesinde, Türkiye'nin bölgede artan diplomatik itibarını ve üstlendiği stratejik rolü ortaya koyması bakımından son derece önemlidir.

1954 yılı hem Amerika Birleşik Devletleri'nin hem de Türkiye'nin Pakistan ile diyalogunu üst seviyeye taşıdığı bir dönem olmuştur. Pakistan Başbakanı Muhammed Ali Bogra, Amerika Birleşik Devletleri Başkan Yardımcısı Richard Nixon'ın 22 Şubat 1954 tarihindeki Karaçi ziyareti sırasında kendisinden askerî yardım talebinde bulunmuştur. Bu talebe bizzat yanıt veren Başkan Dwight Eisenhower, 25 Şubat 1954'te yaptığı açıklamada Amerika Birleşik Devletleri'nin Pakistan'a gerekli askerî yardımı sağlayacağını ancak bunun karşılığında Pakistan'ın da bölgesel savunma

¹¹² TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44983.218055.17.

¹¹³ TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44862.218721.26.

¹¹⁴ "Türkiye-Pakistan Kültür Anlaşması", *Ulus*, 30 Haziran 1953, s. 1-4.

¹¹⁵ TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44964.218511.1. Türkiye ile Pakistan arasında 29 Haziran 1953 tarihinde imza edilen Kültür Anlaşması 18 Mart 1954 tarihli T.C. Resmî Gazete'de kabul edilmiştir.

¹¹⁶ TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44862.218720.146.

amacıyla kurulacak pakt içinde yer alacağını duyurmuştur. Bu bölgesel ittifakta birlikte saf tutacaklarının bilincinde olan Türkiye ve Pakistan, 19 Şubat 1954 tarihinde ortaklaşa şu bildiriği yayımlamışlardır: “*Pakistan ile Türkiye arasındaki dostluk antlaşmasının ruhuna uygun olarak, her iki hükümet, siyasi, iktisadi ve kültürel sahalarda sıkı ve dostane iş birliğine varmak ve aynı zamanda kendi menfaatleri için olduğu kadar bütün sulhsever milletlerin menfaati için de sulh ve emniyetin kuvvetlenmesi yolunda gereken yolları tetkik etmek hususunda mutabık kalmışlardır.*” Bu ortak bildirinin ilk sonucu 2 Nisan 1954 tarihinde Karaçi’de imzalanan Dostane İş Birliği Antlaşması¹¹⁷ olmuştur. Bu antlaşmayla taraflar birbirlerinin iç işlerine müdahale etmemeyi, birbirlerinin aleyhine olabilecek herhangi bir uluslararası ittifaka katılmamayı taahhüt etmişlerdir. Her iki devleti de ilgilendiren küresel ve bölgesel meselelerde istişarelerde bulunulacak ve şartların el verdiği en üst düzeyde diplomatik iş birliği yapılacaktır. İki ülke arasında var olan kültürel bağlar, ekonomi ve teknik alanlarda da yeni anlaşmalarla geliştirilecekti. Savunma ve askerî alanda karşılıklı bilgi ve tecrübe paylaşımı yapılacak, silah ve mühimmat üretiminde karşılıklı ihtiyaçlar karşılanmaya çalışılacaktı. Haksız bir dış saldırı gerçekleştiğinde meşru müdafaa hakkına uygun olarak ne şekilde askerî iş birliği yapılabileceği taraflar arasında istişare edilecekti. Antlaşmanın amaçlarına hizmet edeceği düşünülen ve iki ülkenin de onayladığı diğer devletler, aynı şart ve haklarla bu ittifaka sonradan dâhil olabilecekti.¹¹⁸ İşte bu son madde Bağdat Paktı’nın kurulmasına zemin hazırlamıştır. Pakistan, Türkiye ile ilişkilerini güçlendirirken diğer taraftan Amerika Birleşik Devletleri’yle de önemli bir antlaşma imzalayarak Batı Bloku’na daha da yakınlaşmıştır. 19 Mayıs 1954 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri ve Pakistan arasında imzalanan Karşılıklı Savunma İçin Yardım Antlaşması’yla Pakistan’a bölgesel savunma kapasitesini artırması için silah, teçhizat ve askerî yardım sağlanmıştır. Bu yardımların yalnızca meşru müdafaa ve bölge güvenliğini destekleme amacıyla kullanılması şart koşulmuştur.¹¹⁹ Ancak yapılan bu antlaşmaların Orta Doğu’da Sovyet tehdidine karşı bir pakta dönüşmesi hedeflendiğinden, bölgede birbiriyle sınırı olan diğer ülkelerin de sürece dâhil edilmesi gerekli görülmüştü. Bu itibarla Türkiye inisiyatif alarak bölge ülkeleriyle sıcak temaslarda bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, beraberindeki 23 kişilik heyetle 18 Şubat 1955 tarihinde Karaçi’yi ziyaret ederek gelişen ilişkilerin bölgesel bir pakta dönüşmesi yönünde istişarelerde bulunmuştur.¹²⁰ Pakistan’da çok olumlu etkiler bırakan bu ziyaretten duyulan memnuniyeti göstermek adına, Celal Bayar’ın Karaçi’ye geldiği gün resmi bayram ilan edilerek kamu kurumları tatil edilmiştir.¹²¹ Aynı tarihlerde Başbakan Adnan Menderes de Bağdat’ta Irak Başbakanı Nuri Said Paşa ile görüşmeler yürütmüş¹²² ve bu

¹¹⁷ Bu antlaşmanın 11 Haziran 1954 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde görüşülüp onaylandığı anlara Pakistan Başbakanı Muhammed Ali Bogra kordiplomat locasından tanık olmuştur. Bilgi için bkz: TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, Cilt: 1, İçtima: F, Yedinci İntikat, 1954, s. 150.

¹¹⁸ *T.C. Resmî Gazete*, 16 Haziran 1954, Sayı: 8730, s. 10-11.

¹¹⁹ Kürkçüoğlu 1972, s. 54.

¹²⁰ “Celal Bayar Karaşi’de Büyük Sevgi Gösterileri İle Karşılandı”, *Hürriyet*, 19 Şubat 1955, s. 1.

¹²¹ “Celal Bayar Bu Sabah Karaşi’de”, *Akşam*, 18 Şubat 1955, s. 2.

¹²² “Türkiye-Irak Müdafaa Paktı İmzalandı”, *Hürriyet*, 25 Şubat 1955, s. 1.

temaslar neticesinde, 24 Şubat 1955 tarihinde Türkiye ile Irak arasında Güvenlik ve Savunma İş Birliği Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya 5 Nisan 1955'te İngiltere, 23 Eylül 1955'te Pakistan ve 3 Kasım 1955'te İran'ın da dâhil olmasıyla Bağdat Paktı kurulmuştur.¹²³

Batı Bloku'nun Sovyet tehdidine karşı Orta Doğu'da attığı adımlar, Sovyetler Birliği tarafından yakından takip edilmiştir. Bu hamlelere karşı bir adım olarak Sovyet lider Nikita Kruşçev, 18 Kasım – 21 Aralık 1955 tarihlerinde geniş bir heyetle Hindistan'a uzun bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret sırasında Keşmir sorununa da değinen Kruşçev, Keşmir'in Hindistan'ın bir parçası olduğunu ve Keşmir halkının kendi geleceğini Hindistan ile birleşme yönünde zaten tayin ettiğini savunarak konuyla ilgili tarafını net bir biçimde ortaya koymuştur. Aslında o döneme kadar Keşmir sorununa tarafgir bir yaklaşım sergilemekten uzak duran Sovyetlerin bu tutum değişikliğinin arkasında, Pakistan'ın Amerika Birleşik Devletleri ile imzaladığı Karşılıklı Savunma İçin Yardım Antlaşması ve pek tabii ki Bağdat Paktı'na katılımı yer almaktaydı. Nitekim Kruşçev, Pakistan'ı Amerika Birleşik Devletleri'ne Sovyet sınırlarında hava üssü tahsis etmekle ve Sovyet aleyhinde kurulan Bağdat Paktı'na üye olmakla suçlamıştır. Bu gelişme üzerine Pakistan'ın yeni Başbakanı Çaudri Muhammed Ali, Sovyetler Birliği'nin daha önceden Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Keşmir sorununun çözümü için plebisiti kabul ettiğini hatırlatarak Kruşçev'in Hindistan'daki beyanatını protesto etmiştir. Başbakan ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri'ne herhangi bir üs vermediklerini vurgulamış ve Bağdat Paktı'na yönelik ithamların yersiz olduğunu belirtmiştir.¹²⁴ Sovyetler Birliği lideri Nikita Kruşçev ve Başbakan Nikolay Bulganin'in Hindistan ziyaretindeki son durakları, Keşmir'in Hindistan hâkimiyetindeki Srinagar kenti olmuştur. Başbakan Bulganin, Keşmir'e uğramadan yapılacak bir Hindistan ziyaretinin eksik kalacağını söyleyerek bölgeyi adeta Hindistan'ın bir parçası olarak gördüğünü ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra Kruşçev Keşmir'de yaptığı konuşmada Keşmir halkını Hindistan ulusunun bir parçası olarak nitelendirirken Pakistan'ın Bağdat Paktı'na üye olmasını da sert bir dille eleştirmiştir. Bağdat Paktı'nı ise sabun köpüğü olarak tanımlayan Sovyet lider, bu yapının ileride yok olacağını ve geriye hoş olmayan anılar bırakacağını ileri sürmüştür. Kruşçev bu söylemlerle de yetinmeyerek Cemmu ve Keşmir Başbakanı Bakşi Gulam Muhammed'i resmen Sovyetler Birliği'ne davet etmiş ve Keşmir sorunundaki duruşunu bir kez daha tescillemiştir. Bu hamleye karşılık Çaudri Muhammed Ali resmi bir açıklama yayımlayarak Kruşçev'in Keşmir konusundaki ifadelerini “olağanüstü ve şaşırtıcı” bulduğunu beyan etmiştir. Pakistan Başbakanı, Sovyetler Birliği'nin sömürgecilik karşıtı bir devlet iddiasında bulunmasına rağmen Keşmir halkının kendi kaderini tayin etme hakkının elinden alınmasını görmezden geldiğini vurgulamıştır. Üstelik Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Sovyetler Birliği'nin de onayıyla alınan plebisit kararının uygulanmadığı gerçeğini dile getirmiştir. Kruşçev'in Bağdat Paktı'na yönelik eleştirilerine de yanıt veren Çaudri Muhammed Ali; paktın bölgesel istikrarı ve kolektif güvenliği amaçlayan, savunma odaklı bir ittifaktan ibaret olduğunu ve hiçbir ülkeye karşı saldırgan bir emel

¹²³ Dursun 1992b, s. 446-447.

¹²⁴ TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44862.218720.10.

taşımadığını savunmuştur.¹²⁵ Yaşanan bu gerilimin ardından Pakistan Maslahatgüzarı, Dışişleri Bakanı Köprülü ile görüşerek Türkiye'nin, Kruşçev'in Keşmir sorunuyla ilgili beyanlarına karşı Pakistan'a destek açıklaması yapmasını talep etmiştir.¹²⁶ Türk Dışişleri Bakanlığı ise dostu ve müttefiki Pakistan ile öteden beri münasebetler yürüttüğü Hindistan arasındaki bu ihtilafın bir an evvel muslihane bir surette halledilmesini arzu ettiğini deklare etmiştir. Bakanlık ayrıca, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin konuyla ilgili bir plebisit karar aldığını hatırlatarak bu karara uyulmasının beklendiği de belirtmiştir.¹²⁷

Sonuç

Keşmir sorunu, 1947 yılında Britanya Hindistanı'nın bölünmesiyle ortaya çıkan ve sömürgeci dönemin neden olduğu yapısal çelişkileri barındıran köklü bir uluslararası uyuşmazlıktır. İngilizlerin 1846 yılında Cemma ve Keşmir'i para karşılığı devretmesi, nüfusunun büyük kısmı Müslüman olan bölgenin azınlıktaki Hindulara mensup bir hanedanın yönetimine geçmesine yol açmıştır. Bu durum, 1947'de İngilizlerin Hindistan'dan çekilirken bölge prensliklerine tanıdığı hanedanlık iradesine dayalı katılım ilkesiyle birleşince, çözümsüzlüğün yapısal zeminini ortaya çıkartmıştır. Hindistan ile Pakistan'ın Keşmir üzerindeki egemenlik iddiaları birbirini dışlayan iki meşruiyet anlayışı üzerine inşa edilmiştir. Hindistan, hanedanlık iradesine dayanan ve yasal bağlayıcılığı olan katılım belgesini nihai ve tartışılmaz kabul etmekte, Keşmir'i laik bir ulus devletin toprak bütünlüğünün simgesi olarak konumlandırmaktadır. Pakistan ise nüfusun %78'inin Müslüman olmasını ve coğrafi ile ekonomik bütünleşmeyi gerekçe göstererek kendi geleceğini tayin hakkı ilkesini ön plana çıkarmaktadır. Bu iki iddianın kendi içindeki çelişkileri Hindistan'ın tutumunu özellikle sorunlu kılmaktadır. Hindistan, hükümdarı Müslüman, nüfusu Hintli olan Haydarabad ile hükümdarı Müslüman, nüfusu çoğunlukla Hindu olan Junagadh'ın işgalinde halkın iradesini referans alırken, nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan Keşmir'de ise yalnızca hanedanlık iradesini esas almıştır. Hindistan'ın bu bakış açısı, sorunun tarihsel zeminini oluşturan bir tutarsızlık olarak belirmektedir.

Birleşmiş Milletlerin kendi içinde bir mekanizma kurarak Keşmir sorununa erken müdahil olması uluslararası barış ve güvenliğin korunmaya çalışılması açısından dikkate değerdir. Zira Birleşmiş Milletler, İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasını önlemekte yetersiz kalan Milletler Cemiyeti'nin yerine kurulmuş ve Keşmir sorunu gibi küresel krize neden olabilecek bölgesel bir uyuşmazlıkta nasıl bir pozisyon alacağı merak konusu olmuştu. Birleşmiş Milletler, sorunu her ne kadar çözüme ulaştıramasa da gerek aldığı kararlar gerekse UNCIP'in faaliyetleri değerlendirildiğinde önemli inisiyatifler aldığı görülmektedir. UNCIP'in 13 Ağustos 1948 ve 5 Ocak 1949 tarihli kararları, sorunun çözüm haritasını belirlemiş ve plebisit merkezli bir yaklaşım ortaya koymuştur. Ancak Hindistan'ın bölgeden çekeceği kuvvetlerin miktarını muğlak bırakan bu kararlar

¹²⁵ TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44862.218720.8.

¹²⁶ TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44862.218720.7.

¹²⁷ TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44862.218720.5; "Keşmir İhtilafına Dair Görüşümüz", *Milliyet*, 20 Aralık 1955, s. 7.

Pakistan'ın güvensizliğini giderememiş, ardından atanan özel temsilciler Dixon ve Dr. Graham'ın girişimleri de tarafların uzlaşmaz tutumu karşısında sonuçsuz kalmıştır. 1 Ocak 1949'da yürürlüğe giren ateşkes kalıcı bir barışa dönüşmemiş, 1952'de imzalanan Delhi Anlaşması ise tarafların farklı yorumlaması nedeniyle geçici bir siyasi istikrar sağlayabilmiştir. Şeyh Abdullah'ın 1953'te tutuklanması ve Bakşi Gulam Muhammed'in ardından 1954'te Keşmir'in Hindistan'a katılımını ilan etmesi üzerine süreç fiilen yeni ve daha karmaşık bir boyut kazanmıştır.

Araştırmamızın özgün boyutunu oluşturan Türkiye'nin tutumu, dönemin jeopolitik koşulları içinde çok katmanlı bir denge politikasının ürünü olarak öne çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Sovyetlerin Boğazlar ve Doğu Anadolu üzerindeki taleplerini gündeme taşıması, Türkiye'yi Batı Bloku'na daha da yakınlaştırmıştır. Türkiye, karşı karşıya kaldığı mevcut risklerin etkisiyle uzak bir coğrafyada ortaya çıkan Keşmir sorununda aktif bir tutum sergilemekten kaçınmıştır. Bunun yerine Batı dünyasının takınacağı tavır takip edilmiştir. Bu nedenle Türkiye, 1951 yılına dek soruna taraf olmak yerine, Yeni Delhi Büyükelçiliği aracılığıyla sorunu diplomatik düzeyde izlemeyi tercih etmiştir. Türkiye'nin Karaçi Büyükelçiliği'nden ise herhangi bir bilgi akışı tespit edilememiş olmakla birlikte ilgili belgeler üzerinde henüz gizliliğin kaldırılmamış olması da muhtemeldir. Türk basını, Keşmir sorununa devletin izlediği politikadan ziyade duygusal bir perspektiften yaklaşmıştır. 1948 yılının sonlarından itibaren Türk basınında Pakistan tezlerini destekleyen yazıların ağırlık kazandığı görülmektedir. Ömer Rıza Doğrul ve Selim Ragıp Emeç gibi köşe yazarları Keşmir'de yaşayan insanların çoğunluğunun Müslüman olması ve coğrafi bütünleşme gerekçesiyle Pakistan'ın tezlerine yakın tutum sergilemiştir. Gazetelerin devlet politikasından ayrılarak Hindistan'ı eleştirmesi, basın üzerinde herhangi bir sansürün uygulanmadığı sonucunu da ortaya çıkarmaktadır. Hükümet Keşmir sorununa ulusal çıkarlar özelinde yaklaşırken, Türk basını Pakistan'ın haklılığını savunmuştur. Türk basınındaki bu eğilim, Hindistan'ın Türkiye'deki kamuoyunu bilgilendirme ve dönüştürme amacıyla Ankara Büyükelçisi Dewan Chaman Lall ve ardından Hindistan Parlamentosu üyesi Kamaladevi Chattopadhyay'ı Türkiye'ye göndermesine neden olmuştur.

Türkiye'nin iki ülkeye eşit mesafede kalmak adına gösterdiği çaba, 1949 yılında hem Pakistan hem de Hindistan ile ayrı ayrı kültür cemiyetlerinin kurulmasıyla, 1951 yılında ise her iki ülkeyle hemen hemen aynı içerikte dostluk antlaşmalarının imzalanmasıyla somutlaşmıştır. Dışişleri Bakanı Köprülü'nün meclis konuşmasında her iki ülkeyle dostane ilişkiler sürdürüldüğünü vurgulayarak Keşmir sorununda itidali tavsiye etmesi, Türk dış politikasının çizgisini özetlemektedir. Bununla birlikte Türkiye'nin eşit mesafeli tutumunun 1951'den itibaren yavaş yavaş Pakistan lehine hayırhah bir çizgiye kaymaya başladığı görülmektedir. Bu dönüşümde birden fazla etken belirleyici olmuştur. Dünya Müslüman Konferansı'nda Türkiye adına katılan Ömer Rıza Doğrul'un, Keşmir'in coğrafi ve kültürel açıdan Pakistan'ın ayrılmaz bir parçası olduğunu kabul eden karar metninin altına imza atması, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi geçici üyeliği döneminde Pakistan'ın Güvenlik Konseyi'ne seçilmesine yönelik desteği, 2 Nisan 1954'te imzalanan Türkiye-Pakistan Dostane İş Birliği Antlaşması ve nihayetinde 23 Eylül 1955'te Pakistan'ın da katılımıyla kurulan

Bağdat Paktı, Türkiye'nin Pakistan ile kurumsal bir ittifak ilişkisine girdiğini tescillemiştir. Böylece Türkiye, Keşmir sorunda tarafgir bir pozisyon almasa da Pakistan lehine hayırhah bir pozisyonda kaldığı anlaşılmaktadır. Bu süreçte özellikle dikkat çeken bir nokta, Sovyetler Birliği'nin 1955 sonunda Kruşçev'in Hindistan ziyaretiyle birlikte Keşmir konusunda açıkça Hindistan'ı destekler bir tutum sergilemiş olmasıdır. Pakistan'ın Bağdat Paktı'na katılımını sert bir dille eleştiren Kruşçev'in bu tutumu, Keşmir sorununu Soğuk Savaş'ın küresel güç mücadelesine dahil eden bir boyut kazandırmıştır. Türk Dışişleri Bakanlığının Pakistan'ın destek talebine verdiği yanıtta plebisit kararına uyulması gerektiğini hatırlatması; Türkiye'nin Pakistan lehine hayırhah duruşunun yanı sıra, temkinli tutumunu koruduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak bu araştırma Türkiye'nin 1947-1955 yılları arasında Keşmir sorunda dört temel eksen üzerinde şekillenen bir dış politika izlediğini ortaya koymaktadır. Bunlar; Sovyet tehdidine karşı Batı Bloku ile geliştirilen ilişkilerin korunması, her iki ülkeyle sürdürülen eşit mesafeli diplomatik ilişkiler, kamuoyunda beliren Pakistan yanlısı eğilimin devlet politikasından ayrı tutulması ve Bağdat Paktı sürecinde Pakistan ile kurulan stratejik yaklaşmanın hayırhah bir dış politika çizgisine dönüştürülmesi olarak özetlenebilir. Elde edilen bilgiler değerlendirildiğinde, Pakistan ve Hindistan'ın Türkiye'yi karşılarına almak yerine Türkiye'nin kendi lehlerine bir duruş sergilemesini bekleyen bir politika izledikleri ve bu doğrultuda strateji yürüttükleri anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

a. Arşiv Belgeleri

Birleşmiş Milletler Arşivi

Resolution Adopted by the United Nations Commission for India and Pakistan on 13 August 1948, Document No.1100, Para. 75, 9.11.1948.

Resolution Adopted at the meeting of the United Nations Commission for India and Pakistan on 5 January, 1949, Document No.5/1196 para. 15, 10.01.1949.

Resolution 47 (1948), On the India-Pakistan Adopted by the Security Council at its 286th Meeting Held on 21 April 1948, Document No.5/726, 21.04.1948.

Resolution 80 (1950) adopted by the Security Council on March 14, 1950, Document No. S/1469, 14.03.1949.

Resolution 91 (1951) Concernin the India-Pakistan question adopted by the Security Council on March 30, 1951, Document No. S/2017/Rev. 1, 30.03.1951.

Security Council Report, *Agreement Between Military Representatives of India and Pakistan Regarding the Establishment of a Cease-Fire Line in the State of Jammu and Kashmir*, S/AC.12/TC.4, 29 July 1949.

Resmi Yayınlar

T.C. Resmî Gazete, 16 Haziran 1954, Sayı: 8730.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Cilt: 11, Toplantı: 2, On Dokuzuncu Birleşim, 19 Aralık 1951.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, Cilt: 1, İçtima: F, Yedinci İntikat, 1954.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi

TDA, Fon Kodu: 500, Yer No: 8145.52393.1.

TDA, Fon Kodu: 531, Yer No: 44477.212759.15.

TDA, Fon Kodu: 531, Yer No: 44477.212759.32.

TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 8145.218719.19.

TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44777.215603.47.

TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44797.216008.1.

TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44797.216008.31.

TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44843.216383.133.

TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44860.218719.3.

TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44860.218719.19.

TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44860.218719.23.

TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44860.218719.34.

TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44860.218719.39.

TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44862.218720.5.

TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44862.218720.7.

TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44862.218720.8.
TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44862.218720.10.
TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44862.218720.146.
TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44862.218721.26.
TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44964.218511.1.
TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44971.218569.54.
TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44971.218569.82.
TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44979.218372.62.
TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44983.218055.17.
TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44983.218055.139.
TDA, Fon Kodu: 562, Yer No: 44983.218055.144.

b. Gazeteler

Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, Sebilürreşad, Son Posta, Yeni İstanbul, Yeni Sabah

c. Araştırma Eserleri

- Ahmad 2003 Parvez Ahmad, “Nature of Land Rights in Kashmir Under Dogras 1846-1947”, *Indian History Congress*, 64, s. 822-838.
- Akkaş ve Sheikh 2021 Hasan Hüseyin Akkaş - Aabid Majeed Sheikh, “Çözül(e)meyen Keşmir Sorunu ve Birleşmiş Milletler”, *International Academic Social Resources Journal*, C.6, S.26, s. 1044-1053.
- Amin 2003 Shahid M. Amin, “A Re-evaluation of the Kashmir Dispute”, *Pakistan Horizon*, Vol. 56, No. 2, s. 37-51.
- Ashraf 1990 Fahmida Ashraf, “The Kashmir Dispute: An Evaluation”, *Strategic Studies*, C.13, S.4, s. 61-77.
- Ataöv 1960a Türkkaya Ataöv, “Keşmir Meselesinin Önemi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, S.1, C.15, s. 195-214.
- Ataöv 2014b Türkkaya Ataöv, *Keşmir, Hindistan ve Komşuları: Öykü Terör, Barış*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Birdwood 1956 Lord Birdwood, *Two Nations and Kashmir*, Robert Hale Limited, London.
- Bose 1999 Sumantra Bose, “Sources of Conflict, Dimensions of Peace”, *Economic and Political Weekly*, Vol. 34, No. 13, s. 762-768.
- Chand 2023 Puran Chand, “Elections in Jammu and Kashmir Since 1951”, *Journal of Emerging Technologies and Innovative Research (JETIR)*, Vol.10, Issue.4, s. 587-596.
- Conforti 1996 Benedetto Conforti, *The Law and Practice of the United Nations*, Boston: Kluwer Law International, London.
- Das 1950 Taraknath Das, “The Kashmir Issue and the United Nations”, *Political Quarterly*, C.65, S.2, s. 264-282.

- Dursun 1992a Davut Dursun, “Bandung”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.5, s. 55-56.
- Dursun 1991b Davut Dursun, “Bağdat Paktı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.4, s. 446-447.
- Erim 2005 Nihat Erim, *Günlükler 1925-1979*, I. Cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Göktepe ve Seydi 2015 Cihat Göktepe – Süleyman Seydi, “Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası”, *Bilig*, S.72, s. 197-222.
- Gönlübol 1996 Mehmet Gönlübol (Ed.), *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Hussain 2021a Hussain, Serena, “Society and Politics of Jammu and Kashmir: An Introduction”, *Society and Politics of Jammu and Kashmir*, (Ed. by Serena Hussain), Palgrave Macmillan, s. 1-30.
- Hussain 1995b Hussain, Ijaz, “Kashmir Dispute and the Instrument of Accession”, *Strategic Studies*, Vol.18, No. 2/3, Winter 95 & Spring 96, s. 13-27.
- Hussain 2009c Hussain, Syed Rifaat, “Resolving Kashmir Dispute: Blending Realism with Justice”, *The Pakistan Development Review*, Winter, s. 1007-1035.
- İzmir 2023a Bahar İzmir, “Türkiye-Hindistan Dostluk Antlaşması (14 Aralık 1951)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, s. 1-7.
- İzmir 2023b Bahar İzmir, “Türkiye-Pakistan Dostluk Antlaşması (29 Temmuz 1951)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, s. 1-5.
- Korbel 1953 Josef Korbel, “The Kashmir Dispute After Six Years”, *International Organization*, Vol.7, No.4, s. 498-510.
- Kürkçüoğlu 1972 Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara.
- Lamb 1991 Alaistar Lamb, *Kashmir: A Disputed Legacy, 1846-1990*, Oxford University Press, Karachi.
- Mathur 2016 Shubh Mathur, *The Human Toll of the Kashmir Conflict*, Palgrave MacMillan, Hampshire.
- Mustafa 1972 Zubeida Mustafa, “Kashmir Dispute and The Simla Agreement”, *Pakistan Horizon*, Vol. 25, No. 3, s. 38-52.
- Naidu 2000 M. Venkaiah Naidu, “The Kashmir Dispute and India-Pakistan Relations: The Untold Story of Cold War Diplomacy”, *Peace Research*, Vol. 32, No. 2, s. 1-30.
- Nuza 1994 Fehmi Nuza, “Yahya Kemal Beyatlı Hariciye Hizmetinde”, *Doğumunun Yüzyüncü Yılında Yahya Kemal Beyath*, TTK Basımevi, Ankara, s. 165-194.

Keşmir Sorununun Ortaya Çıkışı ve Türkiye

- Rahman 1996 Mushtaquir Rahman, *Divided Kashmir: Old Problems, New Opportunities for India, Pakistan, and the Kashmiri People*, Lynne Rienner, Boulder.
- Rao 1959 Kodanda Roa, "The Kashmir Dispute", *Current History*, Vol.36, No.211, s. 141-145.
- Snedden 2015a Christopher Snedden, *Understanding Kashmir and Kashmiris*, Hurst&Company, London.
- Snedden 2021b Christopher Snedden, *Independent Kashmir: An Incomplete Aspiration*, Manchester University Press, Manchester.
- Sufi 1948 Ghulam Muhyi'd Din Sufi, *Kashir: Being a History of Kashmir*, University of Panjab, Jammu and Kashmir.
- Sum ve diğerleri 2013 H. K. Sum – R. Moorthy – G. Benny, "The Genesis of Kashmir Dispute", *Asian Social Science*, Vol.9, No.11, s. 155-165.
- Şahbaz 2020 Davut Şahbaz, "Keşmir Meselesinde Şeyh Muhammed Abdullah'ın Rolü: Kahraman mı? Hain mi?", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.13, S.70, s. 292-303.
- Temiz 2019 Süleyman Temiz, "Kâğıt Kaplan- Zayıf Bir Pakt Olarak Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (SEATO) ve Bölgesel Siyasi Etkileri", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Ekonomi&Siyaset Özel Sayısı, s. 285-302.
- Toker 2017 Halil Toker, *Sebepleri ve Sonuçları İle Keşmir Meselesini Kavramak*, Demavend Yayınları, İstanbul.
- Uzun 1994 Mustafa İsmet Uzun, "Doğrul, Ömer Rıza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.9, s. 489-492.
- Yaşar 2020 Bülent Yaşar, "Bağımsız Afganistan'ın Modernleşmesi Hususunda Türkiye'den Afganistan'a Gönderilen Uzmanlar", *Birey ve Toplum*, Y.10, S.2, s. 51-86.
- Zorbay 2022 Taner Zorbay, "Unutulmuş Bir Sorun: Keşmir Meselesi ve Bölgesel Dengeler", *XVIII. Türk Tarih Kongresi*, C.10, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 793-804.

SUMMARY

The Kashmir dispute stands as one of the most enduring and structurally complex border conflicts of the post-colonial era, originating with the partition of British India into Pakistan and India in 1947. The root of the conflict lies in the ambiguities inherent to the British withdrawal: under the Independence Act, the rulers of princely states were empowered to determine their own accession, regardless of the demographic composition of their populations. The Princely State of Jammu and Kashmir, where approximately 78 percent of the population was Muslim, was governed by a Hindu Maharaja, Hari Singh, who ultimately signed the Instrument of Accession to

India on October 26, 1947, in exchange for military assistance against tribal incursions from Pakistan's northwest frontier regions. This decision ignited a military confrontation that transformed the region into one of the most intractable territorial disputes of the twentieth century. The competing sovereignty claims of India and Pakistan rest on fundamentally irreconcilable legal premises. India regards the Maharaja's accession as legally binding and final, framing Kashmir as a symbol of its secular national identity and territorial integrity. Pakistan, by contrast, invokes the principle of self-determination, arguing that the Muslim-majority character of the population and its geographic and economic integration with Pakistani territory render Indian control illegitimate. The article further highlights an inherent contradiction in India's position: while it appealed to the Maharaja's will in Kashmir, it simultaneously invaded Junagadh and Hyderabad—states whose Muslim rulers sought accession to Pakistan—on the grounds that their predominantly Hindu populations could not be alienated from India. This inconsistency, the article argues, constitutes a structural flaw in India's juridical stance.

The Kashmir dispute became one of the first territorial conflicts placed before the United Nations. India referred the matter to the Security Council in January 1948, accusing Pakistan of facilitating armed incursions. The United Nations Commission for India and Pakistan (UNCIP) was subsequently established and convened in Geneva, engaging both governments in extensive negotiations. The Commission's resolutions of August 13, 1948 and January 5, 1949 laid out a framework for resolution centered on a ceasefire, the withdrawal of Pakistani and Indian forces, and a free and impartial plebiscite under United Nations supervision. Although both governments accepted these resolutions in principle, implementation proved impossible. India's refusal to specify the number of troops it would withdraw, Pakistan's mistrust of the process, and the irreconcilable conditions each side imposed on the other rendered the plebiscite a permanent aspiration rather than an achievable outcome. Special representatives Owen Dixon and Frank Graham, appointed successively by the Security Council, likewise failed to bridge the gap. The Karachi Agreement of July 29, 1949 established a ceasefire line, but did not resolve the underlying dispute. Subsequent developments—including the controversial 1951 elections won entirely by Sheikh Abdullah's National Conference, the Delhi Agreement of 1952, Sheikh Abdullah's arrest in 1953, and the Constituent Assembly's declaration of accession to India in February 1954—progressively consolidated Indian control over the region while deepening Pakistan's alienation.

The article's most original contribution lies in its examination of Türkiye's approach to the Kashmir dispute during the formative period of 1947 to 1955, drawing on declassified documents from the Turkish Diplomatic Archives of the Ministry of Foreign Affairs, Grand National Assembly transcripts, and the Turkish press of the period. Türkiye's engagement with the dispute unfolded against the backdrop of acute Cold War pressures. Following World War II, the Soviet Union had advanced territorial demands over the Straits and eastern Anatolian provinces, compelling Türkiye to seek security guarantees from the Western Bloc. The Truman Doctrine of March 1947 and Türkiye's eventual NATO membership in 1952 reflected the consolidation of this

Western orientation. Given these imperatives, Türkiye opted for a cautious and balanced approach to the Kashmir question, preferring diplomatic monitoring over active partisanship. Through its embassy in New Delhi, headed by Ambassador Ali Türkgeldi, Türkiye followed the conflict closely, translating statements by Indian and Pakistani officials and analyzing the evolving diplomatic situation. Türkiye's formal position maintained equidistance between the two parties. This was institutionally expressed through the parallel establishment of the Türkiye-India Cultural Association and the Türkiye-Pakistan Cultural Society in June 1949, and the conclusion of virtually identical friendship treaties with both countries in the second half of 1951. Foreign Minister Mehmet Fuat Köprülü, presenting these treaties to the Grand National Assembly, explicitly affirmed Türkiye's intention to maintain good relations with both states and urged moderation on all parties involved.

Nevertheless, a gradual shift toward a more benevolent stance vis-à-vis Pakistan is discernible across this period. The Turkish press, from late 1948 onward, increasingly reflected sympathy for Pakistan's position. Columnists such as Ömer Rıza Doğrul and Selim Ragıp Emeç critiqued India's occupation of Kashmir on demographic and geographic grounds, arguing that the territory's overwhelmingly Muslim character and economic ties pointed unambiguously toward Pakistan. The divergence between the press' pro-Pakistani tone and the government's official neutrality is significant: it indicates that Türkiye did not impose editorial censorship on Kashmir coverage, while simultaneously revealing the cultural and religious affinities that shaped public discourse. Both India and Pakistan recognized the importance of Turkish public opinion: India sent its Ambassador Dewan Chaman Lall and parliamentarian Kamaladevi Chattopadhyay to Ankara and Istanbul respectively in an effort to counter pro-Pakistani sentiment, while Pakistani officials made successive appeals for Turkish support in United Nations forums and bilateral meetings. From 1951, Türkiye's posture moved incrementally toward Pakistan without ever assuming overt partisanship. Ömer Rıza Doğrul's signature on the resolution of the World Muslim Conference, which declared Kashmir geographically and culturally inseparable from Pakistan, represented a notable symbolic departure. More concretely, Türkiye supported Pakistan's bid for a non-permanent seat on the Security Council in 1951. The Friendly Cooperation Agreement signed in Karachi on April 2, 1954, the subsequent Cultural Agreement of June 1953, and above all Pakistan's accession to the Baghdad Pact on September 23, 1955—a regional defense organization initiated and co-founded by Türkiye—institutionalized a strategic alliance between the two countries. This alliance had direct bearing on the Kashmir question: when Soviet leader Nikita Khrushchev visited India in late 1955 and publicly endorsed Indian sovereignty over Kashmir while condemning Pakistan's membership in the Baghdad Pact, Pakistan requested a Turkish statement of support. The Turkish Foreign Ministry responded cautiously, reaffirming the applicability of the United Nations plebiscite resolution and expressing its wish for a peaceful settlement—a response that preserved formal balance while signaling solidarity with its new pact partner.

The article concludes that Türkiye's foreign policy on Kashmir between 1947 and 1955 was structured around four intersecting axes: the imperative of maintaining

Western Bloc alignment against the Soviet threat; the cultivation of equidistant diplomatic relations with both India and Pakistan; the deliberate separation of public opinion from official state policy; and the gradual transformation of that official equidistance into a quietly benevolent disposition toward Pakistan through the institutional framework of the Baghdad Pact. Both India and Pakistan, the article argues, pursued strategies aimed at drawing Türkiye toward their respective positions, recognizing its growing diplomatic weight as a NATO member and Security Council participant. Türkiye, for its part, managed this pressure by sustaining the form of neutrality while allowing substance to shift, reflecting the broader Cold War logic within which it was embedded.